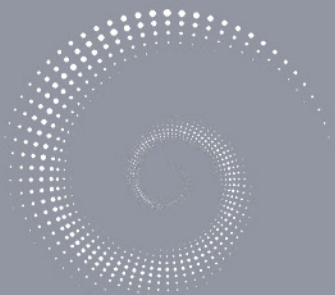

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 53

ΘΑΝΑΣΗΣ ΞΗΡΟΣ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Οκτώβριος 2023

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 53

1. Οι Βουλευτές εκλέγονται για τέσσερα συνεχή έτη που αρχίζουν από την ημέρα των γενικών εκλογών. Μόλις λήξει η βουλευτική περίοδος, με προεδρικό διάταγμα, που προσυπογράφεται από το Υπουργικό Συμβούλιο, διατάσσεται η διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών μέσα σε τριάντα ημέρες και η σύγκληση της νέας Βουλής σε τακτική σύνοδο μέσα σε άλλες τριάντα ημέρες από αυτές.

2. Βουλευτική έδρα που κενώθηκε μέσα στο τελευταίο έτος της περιόδου δεν συμπληρώνεται με αναπληρωματική εκλογή, όταν απαιτείται κατά το νόμο, εφόσον οι κενές έδρες δεν είναι περισσότερες από το ένα πέμπτο του όλου αριθμού των βουλευτών.

3. Σε περίπτωση πολέμου η βουλευτική περίοδος παρατείνεται σε όλη τη διάρκειά του. Αν η Βουλή έχει διαλυθεί, η διενέργεια των εκλογών αναστέλλεται εωσότου τελειώσει ο πόλεμος, ανακαλείται δε αυτοδικαίως η Βουλή που έχει διαλυθεί έως το τέλος του.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΞΗΡΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναστασιάδης Γ., *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας (1974-1992)*, 1993· Ανθόπουλος Χ., *Εκλογικά συστήματα και συνταγματικές δεσμεύσεις. Μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας*, Συγκριτικό Συνταγματικό Δίκαιο -2, 2016· Βενιζέλος Ε., *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, 2021· Βολουδάκης Β., «Εκλογικές τεχνικές και εκλογικά συστήματα. Κριτική στο σχέδιο νόμου για την κατάργηση του "σταυρού προτίμησης"», στον τόμο: του ίδιου, *Επίκαιρα συνταγματικά ζητήματα (Άρθρα 1974-1982)*, 1983· Δημητρόπουλος Α., *Η διάλυση της Βουλής*, 1992· Μαυριάς Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, 6^η έκδ., 2021· Μάνεσης Αρ., *Συνταγματικόν Δίκαιον. Πανεπιστημιακά παραδόσεις*, 1967· Idem, «Ακύρωση της νωπής λαϊκής εντολής η μη συγκρότηση της Βουλής», στον τόμο: του ίδιου, *Συνταγματική θεωρία και Πράξη 1980-2000*, II, 2007· Ξηρός Θ., *Η πλήρωση κενούμενης έδρας κατά τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. Η αναπληρωματική εκλογή, το Σύνταγμα και ο εκλογικός νόμος*, ΘΠΔΔ 1/2014· Idem, *Ο σχηματισμός της κυβέρνησης σε περιβάλλον συναινετικού κοινοβουλευτισμού. Οι ρυθμιστικές δυνατότητες της Προέδρου της Δημοκρατίας στο Σύνταγμα και τη μεταπολιτευτική πρακτική*, ΔιΔικ 5/2023· Idem, *Η διάλυση της δέκατης όγδοης μεταδικτατορικής Βουλής (Απρίλιος 2023)*. Συνέχειες και ανατρο-

πές σε μια συνταγματικά αιτιώδη διαδικασία, (υπό δημοσίευση) ΔιΔικ 5/2003· Παπαδημητρίου Γ., *Η διάλυση της πρώτης μεταδικτατορικής Βουλής*, 1978· Παραράς Π., *Σύνταγμα 1975-Corpus*, II, άρθρα 51-80. Κοινοβουλευτικό Δίκαιο, 1985· Πινακίδης Γ., *Η διάλυση της Βουλής κατά το άρθρο 41 παρ. 2 του Συντάγματος στο πλαίσιο του σύγχρονου κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Θεωρητικά θεμέλια μιας εναλλακτικής ερμηνευτικής προσέγγισης*, ΤοΣ 3/2021· Ράικος Αθ., *Συνταγματικό Δίκαιο. Γενική Πολιτειολογία-Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο & Οργανωτικό Μέρος*, I, 5^η έκδ., 2018· Idem, *Συνταγματικό Δίκαιο. Οργανωτικό Μέρος II*, 5^η έκδ., 2018· Idem, *Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον*, 11^η έκδ., 1982· Ρώτης Ν., *Η διάλυση της Βουλής*, 1980· Σαρίπολος Ν. Ν., *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιο*, Τ. Α΄, 3^η έκδ., 1915, στην επανέκδοση στη σειρά: Κλασική Νομική Βιβλιοθήκη -9 (Πρόλογος Γ. Κασιμάτη), 1987· Σγουρίτσας Χ., *Συνταγματικόν Δίκαιον*, Τόμος Α΄, 3^η έκδ., 1965· Σπυρόπουλος Φ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Β΄ έκδ., 2020· Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Β΄, Οργάνωση και λειτουργία της Πολιτείας*, έκδ. Β΄, 1993· Τιμπληνίδης Α., *Οι επαναληπτικές εκλογές στη Β΄ εκλογική περιφέρεια Αθηνών*, ΤοΣ 18/1992· Τσίρης Π., *Ο θεσμός της διαλύσεως του Κοινοβουλίου. Συμβολή στο Ελληνικό και Συγκριτικό Συνταγματικό Δίκαιο*, 1983· Χρυσόγονος Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, 3^η έκδ., 2022.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Ιστορική διαμόρφωση και εξέλιξη των συνταγματικών ορισμών	5
1. Τα προϊσχύσαντα Συντάγματα	5
2. Το Σύνταγμα του 1975	7
3. Οι αναθεωρήσεις του ισχύοντος Συντάγματος	9
4. Άλλα Συντάγματα	10
II. Υπερεθνικό δίκαιο	11
1. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	11
Α. Το πρωτογενές δίκαιο	12
Β. Το παράγωγο δίκαιο	12
2. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	13
3. Άλλες διεθνείς συμβάσεις	13
III. Εθνικό δίκαιο	14
1. Ο εκλογικός νόμος	14
2. Η νομοθεσία για τις Ευρωπαϊκές εκλογές	17
IV. Ο δικαστικός έλεγχος και η νομολογία	18
1. Τα ζητήματα και η αντιμετώπισή τους	18
2. Η προκήρυξη των εκλογών ενώπιον του Εκλογοδικείου	18
3. Η προκήρυξη των εκλογών ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου	19
4. Η αναπληρωματική εκλογή και η διάθεση τηλεοπτικού χρόνου	21
V. Η ερμηνεία της συνταγματικής διάταξης	23
1. Η βουλευτική περίοδος και η διάρκειά της (παρ. 1)	23
2. Η αναπληρωματική εκλογή (παρ. 2)	26

3. Η παράταση της βουλευτικής περιόδου, η αναστολή των εκλογών και η «αναβίωση» της διαλυθείσας Βουλής (παρ. 3)	31
VI. Σκέψεις και προτάσεις συνταγματικής ή νομοθετικής πολιτικής.....	34
1. Η συμπλήρωση και η παράταση της βουλευτικής περιόδου	34
2. Η Βουλή σε πλήρη σύνθεση.....	34

I. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ

Κάθε κρατικό όργανο εκλέγεται ή συγκροτείται για ορισμένη, χρονικά καθορισμένη θητεία, η οποία δεν αποκλείεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις να παρατείνεται ή, εάν ανακύψει ανάγκη, να αναβιώνει, διαθέτει συγκεκριμένη σύνθεση και ενδεχομένως να απαιτηθεί η συμπλήρωσή της όταν θέση μέλους κενωθεί. Πρόκειται για τα ζητήματα που καταλαμβάνει η ρυθμιζόμενη ύλη του άρθρου 53 Σ. Στο σύνολό τους συγκέντρωσαν το ενδιαφέρον του συνταγματικού νομοθέτη από την εισαγωγή της Βουλής¹ ως κρατικού οργάνου με άμεση λαϊκή νομιμοποίηση. Οι σχετικοί ορισμοί περιλήφθηκαν κατά κανόνα σε ένα άρθρο του Συντάγματος και η αρχική τους διατύπωση συμπληρωνόταν στην πορεία των χρόνων².

1. Τα προϊσχύσαντα Συντάγματα

Όπως ίσως αναμενόταν, το πρώτο ζήτημα που απασχόλησε τη συνταγματική ρύθμιση ήταν ο καθορισμός της θητείας των βουλευτών. Στο Σύνταγμα του 1844 ορίζεται τριετής (άρθρο 62 Σ.), ενώ σε εκείνο του 1864 αυξάνεται κατ' ένα έτος και γίνεται τετραετής (άρθρο 69), αποτελώντας έκτοτε, με μια και μόνη εξαίρεση, και τη διάρκειά της βουλευτικής περιόδου. Οι συνταγματικοί ορισμοί εμπλουτίζονται και καταλαμβάνουν στο μεγαλύτερο μέρος τους τη ρυθμιζόμενη σχετικά ύλη στο Σύνταγμα του 1911 (άρθρο 69). Τα έτη της εκλογής των βουλευτών παραμένουν τέσσερα, προσδιορίζονται όμως

¹ Η παρουσίαση δεν περιλαμβάνει, για προφανείς λόγους, τις σχετικές διατάξεις για τη Γερουσία στα Συντάγματα του 1844, του 1925 και του 1927. Άλλωστε, τα μέλη τους κατά κανόνα ήταν ισόβια και όχι αιρετά.

² Για τις σχετικές διατάξεις στα προϊσχύσαντα Συντάγματα ή «συνταγματικά» κείμενα, βλ. Ν. Καλτσόγια-Τουρναβίτη, *Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001. Αντιστοιχίες-Συγγένειες-Αποκλίσεις από το Σύνταγμα του 1822 μέχρι το Σύνταγμα του 1975/1986*, (Πρόλογος Α. Μανιτάκη), 2002, σελ. 209 επ.

ως συναπτά, επιλογή μάλλον αυτονόητη και επαναλαμβανόμενη έκτοτε δίχως πάντως ουσιαστική προστιθέμενη κανονιστική επενέργεια. Εκκινούν την ημέρα των γενικών βουλευτικών εκλογών και συμπληρώνονται με τη λήξη της βουλευτικής περιόδου, η οποία συμπίπτει με την προκήρυξη των επόμενων (εκλογών). Εντός σαράντα πέντε (45) ημερών από την ενέργειά τους συγκαλείται, υποχρεωτικά, η νέα Βουλή σε Τακτική Σύνοδο, αρκεί η διαλυθείσα Βουλή να έχει εκπληρώσει όσα ορίζονταν στο άρθρο 60 Σ. Δηλαδή, να έχει ψηφίσει τον προσδιορισμό της στρατιωτικής και της ναυτικής δύναμης, τη στρατολογία, τη ναυτολογία και τον προϋπολογισμό του επόμενου οικονομικού έτους και να έχει αποφασίσει για τον απολογισμό του προηγούμενου. Τέλος, προβλέπεται για πρώτη φορά ότι βουλευτική έδρα που κενώνεται κατά το τελευταίο έτος της περιόδου δεν συμπληρώνεται, «εφόσον ο αριθμός των εκλιπόντων δεν υπερβαίνει το τέταρτον του όλου αριθμού των βουλευτών»³.

- 3 Στο θνησιγενές Σύνταγμα του 1925 ρυθμίζονται τα ίδια ζητήματα με ορισμένες όμως διαφοροποιήσεις στις προκρινόμενες επιλογές (άρθρο 37). Η βουλευτική θητεία επανέρχεται, για τελευταία φορά, στα τρία έτη, οι γενικές βουλευτικές εκλογές ενεργούνται εντός σαράντα (40) ημερών από τη λήξη της βουλευτικής περιόδου, η νέα Βουλή συγκαλείται εντός είκοσι (20) ημερών και αναπληρωματική εκλογή ενεργείται υπό τους χρονικούς και αριθμητικούς όρους του Συντάγματος του 1911, χωρίς όμως αναφορά σε εκλιπόντες. Τα ζητήματα που μας απασχολούν ρυθμίζονται, για πρώτη και τελευταία φορά, σε δύο άρθρα στο Σύνταγμα του 1927. Η ύλη που είχε ήδη απασχολήσει τον συνταγματικό νομοθέτη περιλαμβάνεται στο άρθρο 36 με μια σημειακή διαφοροποίηση. Η νέα Βουλή συγκαλείται εντός μηνός από τη διενέργεια των γενικών βουλευτικών εκλογών. Εξάλλου, καθορίζεται ειδικά η πλήρωση κενών βουλευτικών εδρών καθόλη τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου (άρθρο 36). Προς τούτο διενεργείται αναπληρωματική εκλογή, εκτός και εάν ορίζεται στον νόμο άλλος τρόπος.
- 4 Το άρθρο 69 του Συντάγματος του 1952 επαναλαμβάνει, κατά βάση, όσα και το ταυτόσημο του 1911. Δηλαδή, επανερχόμαστε στον κανόνα του ενός άρθρου και οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στην προσθήκη, αν και αυτονόητη, της πράξης προκήρυξης

³ Ως εδάφ. β΄ του άρθρου 69 Σ. Την πρωτοβουλία επέβαλε η ανάγκη να αποφευχθεί η προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία για τη μερική ανανέωση της σύνθεσης της Βουλής σε χρονική στιγμή τόσο κοντά στις γενικές βουλευτικές εκλογές, ώστε ο νέος βουλευτής να μην προλάβει καν να ορκιστεί και να αναλάβει καθήκοντα, επειδή θα προηγηθεί η λήξη της βουλευτικής περιόδου. Βλ. Χρ. Σγουρίτσα, *Συνταγματικόν Δίκαιον*, 1965, σελ. 289. Είχε προηγηθεί το Ψήφισμα της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1911, με το οποίο απαγορεύθηκε η διενέργεια αναπληρωματικών ή επαναληπτικών εκλογών κατά τη διάρκεια των εργασιών της Αναθεωρητικής Βουλής. Βλ.. Ν. Ν. Σαρίπολο, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, 1987, σελ. 51 και 323.

των γενικών βουλευτικών, εκδίδεται σχετικό βασιλικό διάταγμα, και στον καθορισμό της προθεσμίας ενέργειας των γενικών βουλευτικών εκλογών, εντός σαράντα πέντε (45) ημερών από την προκήρυξή τους. Εξάλλου, ορίζεται, αν και επίσης αυτονόητο, ότι η αναπληρωματική εκλογή ως η διαδικασία πλήρωσης των κενών εδρών στη Βουλή κατά το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου. Ωστόσο, η διενέργειά τους ανάγεται στη νομοθετική πρόβλεψη που την απαιτεί και (η αναπληρωματική εκλογή) δεν προκηρύσσεται, εάν δεν υπερβαίνουν το γνωστό αριθμό των –εκ νέου προσδιοριζόμενων ως εκλιπόντων– βουλευτών, υπολογιζόμενο επί του συνολικού αριθμού τους.

Στο ίδιο άρθρο τους, το 60, και με σχεδόν ταυτόσημη διατύπωση⁴ περιλαμβάνονται οι σχετικοί ορισμοί στα «συνταγματικά» κείμενα του 1968 και του 1973⁵. Οι βουλευτές εκλέγονται για πέντε συναπτά έτη, εκκινούν την ημέρα των γενικών βουλευτικών εκλογών και, όταν συμπληρωθούν, με βασιλικό και, αντιστοίχως, προεδρικό, αναλόγως της «μορφής του πολιτεύματος», που προσυπογράφεται από το Υπουργικό Συμβούλιο διατάσσονται η διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών εντός τριάντα πέντε (35) ημερών και η σύγκληση της νέας Βουλής σε Τακτική Σύνοδο εντός σαράντα πέντε (45) ημερών από τη διενέργειά τους (παρ. 1). Εξάλλου, έδρα που κενώνεται το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου δεν πληρούται με αναπληρωματική εκλογή, όταν απαιτείται από τον νόμο, εφόσον ο αριθμός των κενών εδρών δεν υπερβαίνει το ένα πέμπτο του όλου αριθμού των βουλευτών και, αντιστοίχως, του όλου αριθμού των αιρετών βουλευτών (παρ. 3)⁶. Τέλος, η βουλευτική περίοδος παρατείνεται, σε περίπτωση πολέμου καθόλη τη διάρκειά του και, εάν έχει διαλυθεί η Βουλή, αναστέλλεται έως τη λήξη του η διενέργεια των εκλογών (παρ. 4). Οι παραπάνω ρυθμίσεις επαναλαμβάνονται, κατά βάση, στον Καταστατικό Χάρτη της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας.

2. Το Σύνταγμα του 1975

Η ρυθμιζόμενη ύλη κατέλαβε, επίσης, ένα άρθρο, το 53, στο Κυβερνητικό Σχέδιο Συντάγματος⁷. Οι σχετικές διατάξεις κατανέμονταν σε τρεις παραγράφους και ακολουθούν, κατά βάση, το «συνταγματικό» κείμενο του 1973. Στην παρ. 1 εντοπίζονται

⁴ Διαφοροποιήσεις εντοπίζονται σε δύο σημεία του άρθρου και, συγκεκριμένα, στις παρ. 1 και 3, επειδή το επιβάλλει η προβλεπόμενη, κάθε φορά, «μορφή του πολιτεύματος».

⁵ Βλ. Ν. Καλτσόγια-Τουρναβίτη, *Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001*, ό.π., (σημ. 2), σελ. 209.

⁶ Βλ. αντί άλλων, Κ. Γεωργόπουλο, *Επίτομον Συνταγματικόν Δίκαιον*, 1973, σελ. 283-284. Στην παρ. 2 και των δύο άρθρων ορίζεται ότι οι βουλευτικές εκλογές διενεργούνται, σε κάθε περίπτωση, από πολιτική κυβέρνηση.

⁷ Βλ. Βουλή των Ελλήνων, Ε΄ Αναθεωρητική, Σύνταγμα 1975, Διάταξις κατ' άρθρον επισήμων σχεδίων-τροπολογίων ψηφισθέντος τελικού κειμένου, 1976, σελ. 295.

πάντως δύο *σημειακές* μεταβολές. Η Βουλευτική θητεία επανέρχεται στα τέσσερα (4) έτη και μειώνεται στις τριάντα (30) ημέρες ο χρόνος εντός του οποίου διενεργούνται οι γενικές βουλευτικές εκλογές και συγκαλείται η Βουλή σε Τακτική Σύνοδο. Αντιθέτως, η παρ. 2 επαναλαμβάνει, αυτολεξεί, την ταυτάρισή της⁸, ενώ στην παρ. 3 η αναστολή των γενικών εκλογών, σε περίπτωση πολέμου συνδυάζεται με την αυτοδίκαιη και έως τη λήξη του ανάκληση της διαλυθείσας Βουλής.

- 7 Η προταθείσα διάταξη κατά την επεξεργασία της δεν θα απασχολήσει ιδιαίτερα τους επιμέρους σχηματισμούς της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής⁹. Οι περιορισμένες, σε έκταση και ένταση, αιτιάσεις της ελάχιστονης αντιπολίτευσης¹⁰ εντοπίστηκαν, εν γένει, στην *απαγόρευση της αναπληρωματικής εκλογής* κατά το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου¹¹. Υποβλήθηκαν, συνολικά, τρεις (3) τροπολογίες, στο σύνολό τους ενώπιον της Β΄ Υποεπιτροπής. Προτάθηκε, κατά σειρά, η αύξηση της προθεσμίας για τη διενέργεια των γενικών βουλευτικών εκλογών στις σαράντα (40) ημέρες από την προκήρυξή τους¹², η μείωση στις δεκαπέντε (15) ημέρες της προθεσμίας για τη σύγκληση της νέας Βουλής¹³ και η προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης κάτω από το άρθρο, σύμφωνα με την οποία δεν ταυτίζεται με πόλεμο η απλή εμπόλεμη κατάσταση χωρίς τη διεξαγωγή εχθροπραξιών¹⁴. Καμία από τις τροπολογίες δεν έγινε δεκτή. Έτσι, η προταθείσα στο

⁸ Η απάλειψη του επιθέτου αιρετών για τον προσδιορισμό των βουλευτών θεωρείται αναγκαία και, εν πολλοίς, αυτονόητη, αφού όλοι εκλέγονται και δεν ορίζονται, όπως προβλεπόταν για ορισμένους στο «συνταγματικό» κείμενο του 1968.

⁹ Για τη συζήτηση βλ. Βουλή των Ελλήνων – Ε΄ Αναθεωρητική (Περίοδος Α΄ – Προεδρευόμενης Δημοκρατίας – Σύνοδος Α΄), Πρακτικά των συνεδριάσεων των Υποεπιτροπών της επί του Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, 1975· Επίσημα Πρακτικά των συνεδριάσεων της Β΄ Υποεπιτροπής της Ειδικής Κοινοβουλευτικής επί του Συντάγματος Επιτροπής, Συνεδρίασις 1, 22.01.1975, σελ. 337 επ.· και Βουλή των Ελλήνων – Ε΄ Αναθεωρητική (Περίοδος Α΄ – Σύνοδος Α΄), Επίσημα Εστενογραφημένα Πρακτικά της Ολομέλειας της Επιτροπής του Συντάγματος, 1975, Συνεδρίασις 8^ο, 25.02.1975, σελ. 98 επ.

¹⁰ Τις διατύπωσε ο Άνδρ. Παπανδρέου κατά την αγόρευσή του στην Ολομέλεια της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής. Βλ. Βουλή των Ελλήνων – Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή (Περίοδος Α΄ – Προεδρευόμενης Δημοκρατίας – Σύνοδος Α΄)· Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975, 1975· Συνεδρίασις ΞΔ΄, 03.04.1975, σελ. 123.

¹¹ Η κυβερνητική πλειοψηφία, δια του Υπουργού Δικαιοσύνης Κ. Στεφανάνη (ό.π.), θα απαντήσει, επικαλούμενη τη συνταγματική της ratio, δηλαδή το ενδεχόμενο η προσφυγή στη μερική ανανέωση της λαϊκής αντιπροσωπείας να λάβει χώρα λίγες εβδομάδες πριν από τη συμπλήρωση της τετραετούς βουλευτικής περιόδου.

¹² Προτάθηκε από τον Κ. Σερεπίσιο. Βλ. Ε΄ Αναθεωρητική, Διάταξις κατ' άρθρον, σελ. 295.

¹³ Προτάθηκε τον Άγγ. Πνευματικό, ό.π.

¹⁴ Προτάθηκε από τους βουλευτές Ηλ. Ηλιού, Χ. Δρακόπουλο και Λ. Κύρκο, περιλαμβάνονταν στο

Κυβερνητικό σχέδιο διάταξη θα παραμείνει στο σύνολό της αμετάβλητη και θα καταστεί ο συνταγματικός κανόνας.

3. Οι αναθεωρήσεις του ισχύοντος Συντάγματος

8 Πρωτοβουλία για την αναθεώρηση του άρθρου 53 Σ. εκδηλώθηκε στη θνησιγενή πρόταση της Νέας Δημοκρατίας το 2014¹⁵. Η τροποποίηση των παρ. 1 και 2 αυτού δεν επιχειρήθηκε αυτοτελώς, καθώς συνιστούσε το *παρακολούθημα* και την αναγκαία προσαρμογή αφενός στην εισαγωγή ασυμβιβάστου μεταξύ της ιδιότητας του βουλευτή και του μέλους της κυβέρνησης, αφετέρου δε στην καθιέρωση σταθερού κύκλου στη θητεία της Βουλής· γι' αυτό, ο πρόωρος τερματισμός, δηλαδή η διάλυσή της, να οδηγήσει σε γενικές βουλευτικές εκλογές αλλά για τον απομένοντα έως τη συμπλήρωση της τετραετίας χρόνο. Η πρόταση κατατέθηκε την 16^η Δεκεμβρίου 2014, την παραμονή της έναρξης των ψηφοφοριών για την εκλογή του νέου Προέδρου της Δημοκρατίας. Η επιτροπή αναθεώρησης ορίστηκε, αυθημερόν, και συγκροτήθηκε σε σώμα. Ωστόσο, δεν θα προλάβει να αρχίσει την επεξεργασία της πρότασης. Η αδυναμία της Βουλής να αναδείξει τον διάδοχο του Κ. Παπούλια, στην τρίτη ψηφοφορία δεν συγκεντρώθηκε η ειδική πλειοψηφία των τριών πέμπτων (3/5) του όλου αριθμού των βουλευτών, επέφερε, υποχρεωτικά, τον πρόωρο τερματισμό της θητείας της την 31^η Δεκεμβρίου 2014 και την προσφυγή σε γενικές βουλευτικές εκλογές¹⁶.

9 Η κατοχύρωση σταθερής ημερομηνίας προσφυγής ανά τετραετία στη λαϊκή ετυμολογία, της δυνατότητας αυτοδιάλυσης της Βουλής, όποτε αποφαιζόταν από την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, και την προκήρυξη πρόωρων εκλογών για τον υπολειπόμενο χρόνο, δηλαδή έως τη συμπλήρωση της βουλευτικής περιόδου, περιλήφθηκαν στην πρόταση της Νέας Δημοκρατίας τον Νοέμβριο του 2018¹⁷. Με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο επαναλήφθηκαν στην όμοια συμπληρωματική (πρόταση) τον Ιανουάριο του επόμενου έτους¹⁸.

10 Η θέση της Νέας Δημοκρατίας στην αξιωματική αντιπολίτευση, όταν διατυπώνει και υποβάλλει τις δύο προτάσεις, προδιαγράφει, εξ αρχής και με βεβαιότητα, την τύχη

Αντισχέδιο της Ενιαίας Δημοκρατική Αριστεράς και του Κομμουνιστικού Κόμματος (Εσωτερικού), ό.π. (σημ. 6), σελ. 295.

¹⁵ Βλ. Γ. Σωτηρέλη/Θ. Ξηρό, *Η τέταρτη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975 (2014-2019)*, 2020, σελ. 68-69.

¹⁶ Με το π.δ. 173/2014 (Α' 277).

¹⁷ Γ. Σωτηρέλης/Θ. Ξηρός, *Η τέταρτη αναθεώρηση*, ό.π., σελ. 126.

¹⁸ *Ibidem*, σελ. 210.

τους¹⁹. Η κυβερνητική πλειοψηφία ήταν αντίθετη στην υιοθέτησή τους. Έτσι, στην έκθεσή της η οικεία επιτροπή προτείνει, κατά πλειοψηφία, να μην αναθεωρηθεί η παρ. 1 του άρθρου 53 Σ.²⁰ Στην πρώτη ψηφοφορία ενώπιον της προτείνουσας Βουλής, την 14^η Φεβρουαρίου 2019, η πρωτοβουλία θα αποδοκιμασθεί²¹. Γι' αυτό δεν θα απασχολήσει στη συνέχεια την αναθεωρητική διαδικασία.

4. Άλλα Συντάγματα

- 11 Ορισμοί που περιλαμβάνονται στη ρυθμιζόμενη από το άρθρο 53 Σ. ύλη, απαντώνται και σε άλλα Συντάγματα κρατών της ηπειρωτικής Ευρώπης ή των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, όταν θεσπίζεται ο Καταστατικός Χάρτης το 1975. Το Κοινοβούλιο στη Γαλλία απαρτίζεται από την Εθνοσυνέλευση και τη Γερουσία (άρθρο 24 εδάφ. α΄) και ο οργανικός νόμος καθορίζει, μεταξύ άλλων, τη θητεία κάθε Βουλής και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες εκλέγονται τα πρόσωπα που καλούνται να εξασφαλίσουν, σε περίπτωση χρείας της έδρας, την αντικατάσταση των βουλευτών ή των γερουσιαστών έως τη μερική ή τη γενική ανανέωση του σώματος που ανήκουν (άρθρο 25). Εξάλλου, τα μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων στο Βέλγιο εκλέγονται για πέντε χρόνια (άρθρο 51 εδ. α΄), ενώ της Γερουσίας για τέσσερα (άρθρο 54), η σύνθεση των αντιπροσωπευτικών σωμάτων ανανεώνεται πλήρως και περιοδικά (άρθρο 51 εδ. β΄ και, αντιστοίχως, 54).
- 12 Η Βουλή στη Γερμανία εκλέγεται για τέσσερα έτη, η βουλευτική περίοδος λήγει, όταν συνέλθει η νέα Βουλή, και οι νέες εκλογές διενεργούνται το νωρίτερο σαράντα πέντε (45) και το αργότερο σαράντα επτά (47) μήνες από την έναρξή της (βουλευτικής περιόδου), στη περίπτωση δε της διάλυσης εντός εξήντα (60) ημερών (άρθρο 39 παρ. 1)· η νέα Βουλή συνέρχεται το αργότερο τριάντα (30) ημέρες μετά τις εκλογές (άρθρο 39 παρ. 2). Οι λεπτομέρειες για την εκλογή, περιλαμβανομένης της αναπληρωματικής, ρυθμίζονται στον νόμο (άρθρο 38 παρ. 3). Και στην Ιταλία το Κοινοβούλιο απαρτίζεται από τη Βουλή και τη Γερουσία της Δημοκρατίας (άρθρο 55 εδ. α΄), εκλέγονται για πέντε έτη (άρθρο 60 εδ. α΄), αλλά η θητεία τους μπορεί να παραταθεί με νόμο και μόνο σε

¹⁹ Για τη συζήτηση, βλ. Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος ΙΖ΄ – Σύνοδος Δ΄, Πρακτικά Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος, Συνεδρίαση ΙΑ΄, 19.12.2018 και Συνεδρίαση ΙΒ΄, 20.12.2018.

²⁰ Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος ΙΖ΄ – Σύνοδος Α΄, Έκθεση Επιτροπής Αναθεώρησης το Συντάγματος, 2019, σελ. 278· και Γ. Σωτηρέλης/Θ. Ξηρός, *Η τέταρτη αναθεώρηση*, ό.π., σελ. 311.

²¹ Την πρόταση υπερψηφίσαν ογδόντα επτά (87) βουλευτές, την καταψήφισαν εκατόν εβδομήντα πέντε (175) και ένας (1) δήλωσε «παρών», ό.π., σελ. 446. Για τη συζήτηση στην Ολομέλεια της προτείνουσας Βουλής, βλ. Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά Βουλής, ΙΖ΄ (Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας) – Σύνοδος Δ΄, Συνεδρίαση ΟΕ΄, 13.02.2019, σελ. 3987 επ.

περίπτωση πολέμου (άρθρο 60 εδ. Β΄). Οι εκλογές διενεργούνται μέσα σε εβδομήντα (70) ημέρες μετά τη λήξη της πενταετούς θητείας της Βουλής και της Γερουσίας και συνέρχονται σε πρώτη συνεδρίαση την εικοστή ημέρα από την ψηφοφορία (άρθρο 61 εδ. α΄). Εξάλλου, τα Γενικά Κορτέζ (Βουλές), δηλαδή τα αντιπροσωπευτικά σώματα, στην Ισπανία απαρτίζουν το Κογκρέσο των Βουλευτών και τη Γερουσία (άρθρο 66 παρ. 1). Αμφότερα εκλέγονται για τετραετή θητεία, η οποία συμπληρώνεται για τα μέλη και των δύο σωμάτων τέσσερα έτη μετά την εκλογή τους ή την ημέρα της διάλυσής των Γενικών Κορτέζ, οπότε και εκπνέει και η παρασχεθείσα σε αυτά εντολή (άρθρα 68 παρ. 4 και, αντιστοίχως, 69 παρ. 6). Οι εκλογές για το Κογκρέσο των Βουλευτών διενεργούνται μεταξύ τριάντα (30) και εξήντα (60) ημερών από τη λήξη της εντολή και το νέο (Κογκρέσο) συγκαλείται εντός είκοσι πέντε (25) ημερών από τη διεξαγωγή των εκλογών (άρθρο 68 παρ. 6).

Σχετικό είναι, τέλος, το πρώτο άρθρο του Συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Το Κογκρέσο τους απαρτίζεται από τη Γερουσία και τη Βουλή των Αντιπροσώπων (Τμήμα I), τα μέλη της πρώτης εκλέγονται για διετή θητεία (Τμήμα II, παρ. 1 πρότ. 1), ενώ της δεύτερης, καταρχήν, για μια, αλλά εξαετή (θητεία), η σύνθεσή της ανανεώνεται ανά διετία (Τμήμα III, παρ. 1 και 2). Όταν υπάρξουν κενές έδρες στη Βουλή των Αντιπροσώπων οποιασδήποτε Πολιτείας προκηρύσσονται εκλογές για την πλήρωσή τους (Τμήμα II, παρ. 4), ενώ στη Γερουσία και ανεξαρτήτως του λόγου που τις προκάλεσε μπορεί να καλύπτονται με προσωρινούς διορισμούς έως τη σύγκλησή της, η οποία και θα τις πληρώσει (Τμήμα III, παρ. 2).

II. ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Κανόνες, στους οποίους υπόκειται η ρυθμιζόμενη στο άρθρο 53 Σ. ύλη περιλαμβάνονται και σε κείμενα διεθνών, κατά κανόνα πολυμερών, συμβάσεων. Κατοχυρώνουν γενικές, κατά βάση κατευθυντήριες, αρχές, οι οποίες, συνήθως, διαθέτουν ήδη τη ρητή αναφορά τους στο Σύνταγμα. Από τη στιγμή που κυρωθούν, σύμφωνα με τη συνταγματικά καθορισμένη διαδικασία, απολαμβάνουν υπερνομοθετική ισχύ.

1. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και η Συνθήκη για τη Λειτουργία της (ΣΛΕΕ)²², δηλαδή το πρωτογενές δίκαιό της, δεν θα μπορούσε να περιλάβει ρυθμίσεις

²² Πρόκειται για τις βασικές συνιστώσες της Συνθήκης της Λισαβώνας, η οποία τροποποίησε τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ορισμένες συναφείς πράξεις και κυρώθηκε με το πρώτο άρθρο του ν. 3671/2008 (Α΄ 129).

για τη Βουλή των κρατών μελών. Το ενδιαφέρον τους εντοπίζεται, αποκλειστικά, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο αποτελεί, μεταξύ άλλων, θεσμικό της όργανο (άρθρο 3 ΣΕΕ). Το ίδιο ισχύει και για το παράγωγο ή το δευτερογενές δίκαιο.

A. Το πρωτογενές δίκαιο

- 16 Από τη ρυθμιζόμενη στο άρθρο 53 Σ. ύλη στις διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου ορίζεται η *διάρκεια ζωής* του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Όπως παγίως προκρίνει και ο συνταγματικός νομοθέτης, δεν οριοθετείται πάντως ρητά, αλλά συνάγεται ερμηνευτικά. Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εκλέγονται για πέντε (5) έτη (άρθρο 14 παρ. 3 ΣΕΕ). Ισόχρονη είναι, λοιπόν, και η θτεία του αντιπροσωπευτικού οργάνου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

B. Το παράγωγο δίκαιο

- 17 Η παραπάνω ρύθμιση επαναλαμβάνεται στη βασική πράξη του που ρυθμίζει την εκλογή αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο²³. Η πενταετία της θτείας των μελών του και του αντιπροσωπευτικού οργάνου εκκινεί με την έναρξη των εργασιών της πρώτης, μετά την προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία, Συνόδου²⁴ και οι επόμενες εκλογές διενεργούνται την αντίστοιχη περίοδο του τελευταίου έτους της καθορισμένης περιόδου²⁵. Η διάρκειά της δεν αποκλείεται πάντως να διευρυνθεί ή να συντμηθεί²⁶. Αν αποδειχθεί, κατ' εξαίρεση, αδύνατη η διενέργεια των Ευρωπαϊκών εκλογών, ανατίθεται στο Συμβούλιο να ορίσει, ομόφωνα και μετά από διαβούλευση με το Κοινοβούλιο, μια άλλη περίοδο, η οποία δεν επιτρέπεται πάντως να είναι μεγαλύτερη τους ενός μήνα πριν ή μετά της πενταετίας²⁷. Εξάλλου, στα κράτη μέλη καταλείπεται η δυνατότητα, εωσότου αρχίσει να ισχύει ενιαία εκλογική διαδικασία, να οργανώνουν την πλήρωση κενούμενης, κατά τη διάρκεια της πενταετούς θτείας του και για τον απομένοντα χρόνο, θέσης εκπροσώπου τους²⁸. Υποχρεούνται όμως να ενημερώνουν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάθε φορά που κενώνεται έδρα για τους προβλεπόμενους στο εθνικό δίκαιο λόγους²⁹.

²³ Πρόκειται για την Απόφαση 76/787/ΕΚΑΧ/ΕΟΚ/ΕΥΡΑΤΟΜ της 20.09.1976 του Συμβουλίου (L 278 της 08.10.1976) που κυρώθηκε με τον ν. 945/1979 (Α΄ 170).

²⁴ Άρθρο 3 παρ. 2 εδάφ. α΄ της Απόφασης.

²⁵ Άρθρο 10 παρ. 2 εδάφ. α΄ της Απόφασης.

²⁶ Άρθρο 3 παρ. 2 εδάφ. β΄ της Απόφασης.

²⁷ Άρθρο 10 παρ. 2 εδάφ. β΄ της Απόφασης.

²⁸ Άρθρο 12 παρ. 1 της Απόφασης.

²⁹ Άρθρο 12 παρ. 2 και 3 της Απόφασης.

2. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Στο άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία από την κύρωσή της³⁰ έχει προσλάβει υπερνομοθετική ισχύ, απαντάται ρύθμιση που διέπει κανονιστικά το Κοινοβούλιο των *συμβαλλόμενων μερών*. Πράγματι, η υποχρέωσή τους να διοργανώνουν σε λογικά διαστήματα ελεύθερες και μυστικές εκλογές που επιτρέπουν την ελεύθερη έκφραση της λαϊκής θέλησης, όπως γίνεται δεκτό στη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου³¹, καταλαμβάνει και την εθνική Βουλή. Αν και αναγνωρίζεται ευρεία διακριτική ευχέρεια στα αρμόδια για τη θέσπιση των σχετικών κανόνων εθνικά όργανα, η ρυθμιζόμενη ύλη δεν εκτείνεται, κατά την αντικειμενική θεώρηση της διάταξης, σε ζητήματα που υπόκεινται στους ορισμούς του άρθρου 53 Σ.

3. Άλλες διεθνείς συμβάσεις

Η *περιοδική ανανέωση* της σύνθεσης του αντιπροσωπευτικού σώματος κατοχυρώνεται ρητά σε διεθνείς συμβάσεις ή συνάγεται ερμηνευτικά από τις σχετικές διατάξεις τους. Ειδική προς τούτο μέριμνα λαμβάνεται στην παρ. 3 του άρθρου 21 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και στην περίπτ. β' της παρ. 1 του άρθρου 25 του Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα³². Αμφότερα αναφέρονται στη διενέργεια τακτικών και, αντίστοιχα, περιοδικών εκλογών.

Και όταν όμως δεν γίνεται ρητή μνεία στις εκλογές, η διενέργειά τους και, δι' αυτής, η ανανέωση της σύνθεσης της Βουλής μπορεί να θεμελιωθεί στέρεα, τούτη όμως τη φορά ερμηνευτικά. Έτσι, στη Σύμβαση για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων³³, τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση, μεταξύ άλλων, να εγγυώνται αδιακρίτως στον καθένα, την απόλαυση πολιτικών δικαιωμάτων και, ιδίως, του δικαιώματος του εκλέγειν (άρθρο 5 περίπτ. γ'). Εξάλλου, στη Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων σε βάρος των γυναικών³⁴ επιβάλλεται, ιδίως, η λήψη των κατάλληλων μέτρων, προκειμένου να τους εξασφαλίζεται, στις ίδιες συνθήκες με τους άνδρες, το δικαίωμα να ψηφίζουν σε όλες τις εκλογές (άρθρο 7 περίπτ. α').

³⁰ Ακριβέστερα μετά την εκ νέου κύρωσή της με το ν.δ. 53/1974 (Α' 53).

³¹ Βλ. Αλ. Μαντζούτσο, *Πολιτικά δικαιώματα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 2009, σελ. 74 επ.· Ηλ. Καστανά, στον τόμο: *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, σελ. 834 επ.· και Χ. Ανθόπουλο, *Εκλογικά συστήματα και συνταγματικές δεσμεύσεις*, 2016, σελ. 101 επ.

³² Κυρώθηκε με το πρώτο άρθρο του ν. 2462/1997 (Α' 25).

³³ Κυρώθηκε με το άρθρο μόνον του ν.δ. 494/1970 (Α' 77).

³⁴ Κυρώθηκε με το πρώτο άρθρο του ν. 1342/1983 (Α' 39).

- 21 Οι παραπάνω συμβάσεις έχουν επικυρωθεί, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παρ. 1 του άρθρου 28 Σ., και αποτελούν γι' αυτό αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού (εθνικού) δικαίου. Και μπορεί μεν να διαθέτουν υποσυνταγματική ισχύ, υπέρκεινται όμως κάθε σχετικής διάταξης νόμου. Οι επιμέρους ορισμοί τους κατοχυρώνουν γενικές κατευθυντήριες αρχές, οι οποίες στο σύνολό τους καταλαμβάνουν αποκλειστικά ρυθμιζόμενη ύλη στην παρ. 1 του άρθρου 53 Σ. Έτσι, η εισαγωγή τους στην έννομη τάξη μας δεν εισφέρει, ουσιωδώς και πάντως πρωτογενή, προστιθέμενη αξία, χωρίς να στερούνται πάντως κάθε νομικής επενέργειας σε έναν συνταγματικό ορισμό που φαίνεται να είναι, αμιγώς ή κατά βάση, διαδικαστικός.

III. ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

- 22 Το άρθρο 53 Σ. δεν τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου, δηλαδή δεν περιλαμβάνει την παροχή εξουσιοδότησης στον κοινό νομοθέτη. Η παράλειψη δεν τον αποστερεί πάντως από τη δυνατότητα να επιληφθεί, εξειδικεύοντας συνταγματικούς ορισμούς κατά το μέρος τους που ανάγονται σε ζητήματα ευθέως συνεχόμενα με τις εκλογές. Οι σχετικοί ορισμοί απαντώνται στον εκλογικό νόμο, η ισχύουσα εκδοχή του κωδικοποιείται στο π.δ. 26/2012 (Α΄ 57). Αντιθέτως, το νομοθετικό ενδιαφέρον, όχι επειδή οι Ευρωπαϊκές εκλογές στερούνται ρητής αναφοράς στο Σύνταγμα, αποδεικνύεται μάλλον περιορισμένο στην περίπτωση της ανάδειξης των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Άλλωστε, αποτελούν πρωτίστως αντικείμενο μέριμνας του δικαίου, πρωτογενούς και παράγωγου, της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1. Ο εκλογικός νόμος

- 23 Δεδομένου ότι η διενέργεια των γενικών βουλευτικών εκλογών έχει πάντοτε ως συνταγματικό πρότερο τον τερματισμό της θητείας της Βουλής, οι ρυθμίσεις της εκλογικής νομοθεσίας καταλαμβάνουν και τις δύο δυνατές παραλλαγές του. Επέρχεται, εν πρώτοις, με τη συμπλήρωση της τετραετούς βουλευτικής περιόδου αποτελώντας πάντως στη χώρα μας την εξαίρεση³⁵. Κανόνας πάντως είναι, τουλάχιστον μεταπολιτευτικά, η διάλυση του αντιπροσωπευτικού σώματος για τους, περιοριστικά, καθορισμένους στο Σύνταγμα λόγους. Και στις δύο περιπτώσεις, ο τερματισμός διαπιστώνεται με την έκδοση του σχετικού ρυθμιστικού προεδρικού διατάγματος, το οποίο προσυπογράφεται από το Υπουργικό Συμβούλιο, και με αυτό διατάσσεται η διενέργεια, εντός

³⁵ Βλ. Θ. Ξηρό, *Η διάλυση της δέκατης όγδοης μεταδικτατορικής Βουλής*, ΔιΔικ 5/2023.

τριάντα (30) ημερών, των γενικών βουλευτικών εκλογών³⁶. Για πρώτη φορά μάλιστα επιχειρήθηκε πρόσφατα και η συγκεκριμενοποίηση κατά το δυνατόν της *ημέρας διεξαγωγής* της ψηφοφορίας. Ορίζονται την τελευταία Κυριακή πριν τη συμπλήρωση της παραπάνω προθεσμίας με αφετηρία για τον υπολογισμό της την προκήρυξη της προσφυγής στη λαϊκή ετυμηγορία³⁷. Την επομένη της δημοσίευσης του προεδρικού διατάγματος εκκινεί η προεκλογική περίοδος, ακριβέστερα ο εκλογικός αγώνας, όταν η θητεία της Βουλής τερματίζεται πρόωρα, και στην περίπτωση συμπλήρωσης της τετραετούς βουλευτικής περιόδου η αφετηρία του τοποθετείται δέκα πέντε (15) ημέρες πριν³⁸.

Αντιθέτως, ο εκλογικός νομοθέτης οργανώνει με ειδικούς ορισμούς τόσο την πλήρωση κενούμενης για οποιονδήποτε λόγο έδρας στη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου όσο και τις αναπληρωματικές εκλογές. Σε κάθε (βασική) εκλογική περιφέρεια ανακηρύσσονται οι βουλευτές της από κάθε συνδυασμό και όλοι οι υπόλοιποι υποψήφιοι, κατά τη σειρά των σταυρών προτίμησης που έλαβαν, είναι οι αναπληρωματικοί τους³⁹. Έτσι, όταν κενώνεται βουλευτική έδρα, πληρούται κάθε φορά από τον πρώτο αναπληρωματικό του ίδιου συνδυασμού⁴⁰. Αναπληρωματική εκλογή προκηρύσσεται, αποκλειστικά, στις περιπτώσεις που δεν υπάρχουν αναπληρωματικοί ή έχει εξαντληθεί ο αριθμός τους⁴¹ και δεν συντρέχουν, σωρευτικά, οι συνταγ-

³⁶ Άρθρο 31 παρ. 1 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 25 του ν. 4648/2019 (Α΄ 205).

³⁷ Άρθρο 31 παρ. 2 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 25 του ν. 4648/2019.

³⁸ Άρθρο 31 παρ. 4 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 25 του ν. 4648/2019.

³⁹ Άρθρο 103 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 41 του ν. 4648/2019.

⁴⁰ Άρθρο 104 παρ. 1 του π.δ. 26/2012.

⁴¹ Άρθρο 104 παρ. 2 του π.δ. 26/2012. Επειδή εκλέχθηκαν βουλευτές όλοι οι υποψήφιοι του συνδυασμού. Το ενδεχόμενο σπανίως μπορεί πάντως να αποκτήσει επικαιρότητα, αφού ο αριθμός των υποψηφίων κάθε συνδυασμού σε κάθε (βασική) εκλογική περιφέρεια ισούται με τις έδρες της, προσυζητημένο από δύο έως τέσσερις αναλόγως των εκλεγόμενων σε αυτή (άρθρο 34 παρ. 9 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 1 του άρθρου 31 του ν. 4648/2019). Πρόκειται πάντως για ευχέρεια του πολιτικού κόμματος και όχι για υποχρέωσή τους να ανταποκριθούν στις εν λόγω αριθμητικές προδιαγραφές. Γι' αυτό δεν αποκλείεται, έστω και αν φαίνεται να συνιστά ακραία εξαίρεση, να μην υπάρξει αναπληρωματικός του συνδυασμού για να πληρωθεί κενούμενη έδρα σε (βασική) εκλογική περιφέρεια. Η απουσία αναπληρωματικών ενδέχεται να είναι συνέπεια της παραίτησής τους, προκειμένου να προκαλέσουν την προσφυγή σε αναπληρωματική εκλογή. Πρόκειται για μεθόδευση που απέκτησε επικαιρότητα την Άνοιξη του 1992, προκαλώντας την προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία στη βασική εκλογική περιφέρεια Β΄ Αθηνών, ή συζητήθηκε επίμονα το φθινόπωρο του 2013, όταν δημοσιεύματα στον Τύπο έφεραν τους βουλευτές του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή και τους αναπληρωματικούς τους έτοιμους να παραιτηθούν. Βλ. Θ. Ξηρό, *Η πλήρωση κενούμενης έδρας κατά τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. Η αναπληρωματική εκλογή*,

ματικές προϋποθέσεις που αποκλείουν, γι' αυτό τον λόγο και με τη συγκεκριμένη μορφή της, την προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία⁴². Οι διατάξεις των δύο Βιβλίων της νομοθεσίας για την εκλογή βουλευτών, κατά το μέρος που αναφέρονται στην προκήρυξη και τη διενέργειά της, εφαρμόζονται αναλόγως και στις αναπληρωματικές εκλογές με την εξαίρεση όσων ζητημάτων ρυθμίζονται ειδικά⁴³. Εν προκειμένω, στον συνδυασμό μπορεί να περιληφθεί αριθμός υποψηφίων έως εκείνο των κενών εδρών, προσαυξημένος κατά ένα, και, εφόσον είναι μία, βουλευτής ανακηρύσσεται ο πρώτος σε σταυρούς προτίμησης του συνδυασμού που συγκεντρώνει τη σχετική πλειοψηφία του συνόλου των εγκύρων ψηφοδελτίων⁴⁴. Την έδρα μπορεί να καταλάβει και ο μεμονωμένος υποψήφιος που επικράτησε, ενώ αν οι κενές έδρες είναι δύο ή περισσότερες, κατανέμονται σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις του εκλογικού συστήματος· στην περίπτωση ισοψηφίας διενεργείται κλήρωση σε δημόσια συνεδρίαση του οικείου Πρωτοδικείου⁴⁵, το οποίο ανακηρύσσει τους αναπληρωματικούς τους λοιπούς υποψηφίους^{46,47}. Στις αναπληρωματικές εκλογές σε (βασική) εκλογική περιφέρεια ψηφίζουν και οι ειδικοί εκλογείς του άρθρου 27 του π.δ. 26/2012, όταν είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους της και βρίσκονται εκεί την ημέρα της ψηφοφορίας⁴⁸.

- 25 Τέλος, κενούμενη έδρα Επικρατείας πληρούται από τους αναπληρωματικούς του «ψηφοδελτίου υποψηφίων» της του ίδιου συνδυασμού, κατά τη σειρά ανακήρυξής τους· όταν δεν υπάρχουν ή εξαντληθεί ο αριθμός τους πληρούται από τους *αναπληρωματικούς βουλευτές* του κόμματος ή του συνασπισμού που ανήκει η έδρα, κατά τη σειρά ανακήρυξής τους, *ξεκινώντας από τη βασική εκλογική περιφέρεια*, όπου συγκέντρωσε το μεγαλύτερο αριθμό εγκύρων ψηφοδελτίων⁴⁹. Εν προκειμένω, τα

το Σύνταγμα και ο εκλογικός νόμος, ΘΠΔΔ 1/2014, σελ. 14 επ.

⁴² Άρθρο 53 παρ. 2 Σ. Συγκεκριμένα, αναπληρωματικές εκλογές δεν προκηρύσσονται κατά το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου και οι κενές βουλευτικές έδρες δεν είναι περισσότερες των εξήντα (60). Για τη συνταγματική ρύθμιση, βλ. παρακάτω υπό V.2.

⁴³ Άρθρο 104 παρ. 3 εδ. α' πρότ. 1 του π.δ. 26/2012.

⁴⁴ Άρθρο 104 παρ. 3 εδ. α' πρότ. 2 του π.δ. 26/2012.

⁴⁵ Άρθρο 104 παρ. 3 εδάφ. β' και γ' του π.δ. 26/2012.

⁴⁶ Άρθρο 104 παρ. 3 εδάφ. δ' του π.δ. 26/2012.

⁴⁷ Οι διατάξεις για τις αναπληρωματικές εφαρμόζονται και στην περίπτωση ακύρωσης εκλογής που ακυρώθηκε, λόγω έλλειψης των νομίμων προσόντων από ανακηρυχθέντα βουλευτή. Άρθρο 104 παρ. 4 του π.δ. 26/2012.

⁴⁸ Άρθρο 104 παρ. 5 του π.δ. 26/2012.

⁴⁹ Άρθρο 3 παρ. 6 του π.δ. 26/2012. Η ρύθμιση εισάγεται, το πρώτον, στο άρθρο 3 παρ. 8 του π.δ. 650/1974 (Α' 281) και επαναλαμβάνεται, αυτολεξεί, σε όλες τις επόμενες κωδικοποιήσεις της

περιθώρια είναι ευρύτατα και η διαδικασία πλήρωσης κενούμενης έδρας Επικρατείας, σε μια ακραία εξέλιξη των πραγμάτων, ενδέχεται να διέλθει από το σύνολο ή, τουλάχιστον, το μεγαλύτερο μέρος των χωρικών εκλογικών ενοτήτων της χώρας. Δεν προβλέπεται πάντως, για προφανείς λόγους και ορθά, να αποτελέσει αντικείμενο αναπληρωματικής εκλογής. Τότε η διεξαγωγή της θα αφορά το σύνολο της χώρας και στην πράξη θα συνιστούσε «αναπληρωματική γενική εκλογή», η οποία δεν επιτρέπεται.

2. Η νομοθεσία για τις Ευρωπαϊκές εκλογές

Ο εκλογικός νομοθέτης δεν καθορίζει ρητά τη χρονική στιγμή διεξαγωγής της ψηφοφορίας, καταλείποντας την πρωτοβουλία στον κανονιστικό (νομοθέτη) με την παροχή σχετικής εξουσιοδότησης. Η ημέρα και η διάρκεια της ψηφοφορίας στις Ευρωπαϊκές εκλογές ορίζονται κάθε φορά με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται, μετά από πρόταση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Εσωτερικών, τριάντα (30) τουλάχιστον ημέρες πριν από την καθοριζόμενη (για την ψηφοφορία)⁵⁰. Όπως ήδη αναφέρθηκε⁵¹, το παράγωγο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έως τη θέση σε ισχύ ενιαίας εκλογικής διαδικασίας, καταλείπει στον εθνικό νομοθέτη τη δυνατότητα να οργανώσει την πλήρωση κενούμενης για οποιονδήποτε λόγο έδρας εκπροσώπου του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Στην ισχύουσα νομοθεσία προβλέπεται ότι την καταλαμβάνει ο πρώτος αναπληρωματικός κατά τη σειρά ανακήρυξης του ίδιου συνδυασμού⁵². Στην περίπτωση που δεν υπάρχουν αναπληρωματικοί ή έχουν εξαντληθεί, διενεργείται αναπληρωματική εκλογή και ο αριθμός των υποψηφίων κάθε συνδυασμού ανέρχεται έως το τριπλάσιο των προς πλήρωση (εδρών)⁵³. Τέλος, μόνον όταν οι έδρες που κενώνονται κατά το τελευταίο έτος της πενταετούς περιόδου θητείας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου υπερβαίνουν το ένα τέταρτο (1/4) όσων αναλογούν στην Ελλάδα, δηλαδή είναι τουλάχιστον έξι (6), προκηρύσσονται, επιτρεπτά, αναπληρωματικές Ευρωπαϊκές εκλογές⁵⁴.

εκλογικής νομοθεσίας. Το ίδιο περιεχόμενο είχε στο π.δ. 152/1985 (Α' 55), με μόνη προσθήκη την πρόβλεψη στην τελευταία πρόταση της παρ. 8 του άρθρου 1 ότι έδρες που κενώνονται κατά το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου δεν πληρούνται.

⁵⁰ Άρθρο 1 παρ. 3 του ν. 4255/2014 (Α' 89).

⁵¹ Βλ. αμέσως παραπάνω υπό III.1B.

⁵² Άρθρο 7 παρ. 4 του ν. 4255/2014.

⁵³ Άρθρο 7 παρ. 5 του π.δ. 4255/2014.

⁵⁴ Βλ. Αθ. Ράικο, *Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον*, 1982, σελ. 98 επ.

IV. Ο ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

1. Τα ζητήματα και η αντιμετώπισή τους

- 27 Ο δικαστικός έλεγχος των ορισμών του άρθρου 53 Σ. υπήρξε εξαιρετικά περιορισμένος. Πρόκειται για αναμενόμενη εξέλιξη και οι λόγοι θεωρούνται, μάλλον, προφανείς. Στη ρυθμιζόμενη ύλη περιλαμβάνονται τρία συναφή μεταξύ τους ζητήματα, η προκήρυξη των γενικών βουλευτικών εκλογών και η σύγκληση της νέας Βουλής, η αναπληρωματική εκλογή για την πλήρωση κενούμενων, μιας ή περισσότερων, βουλευτικών εδρών, καθώς επίσης σε περίπτωση πολέμου η παράταση της βουλευτικής περιόδου, η αναστολή των εκλογών και η ανάκληση διαλυθείσας Βουλής.
- 28 Το πρώτο αποτελεί αντικείμενο ρυθμιστικού προεδρικού διατάγματος, το οποίο ως κατεξοχήν κυβερνητική πράξη εκφεύγει του ακυρωτικού ελέγχου και απομένει μόνον η αμφισβήτησή του ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου⁵⁵. Εξάλλου, αναπληρωματικές εκλογές διενεργήθηκαν μία και μόνη φορά κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο και σε ιδιάζουσες πολιτικές συνθήκες, το ενδεχόμενο απασχόλησε πάντως και άλλες φορές τον δημόσιο διάλογο, συνθήως παρελκυστικά και ως κίνηση πολιτικής τακτικής⁵⁶. Τέλος, η παράταση της θητείας της Βουλής ή, όταν αυτή έχει διαλυθεί, η ανάκλησή της συνδέονται συνταγματικά με προϋπόθεση, η συνδρομή της οποίας δεν απέκτησε, ούτε και αναμένεται να αποκτήσει, επικαιρότητα.

2. Η προκήρυξη των εκλογών ενώπιον του Εκλογοδικείου

- 29 Το Εκλογοδικείο είχε κληθεί στο παρελθόν δύο φορές και με την κατάθεση ισάριθμων ενστάσεων να εξετάσει το κύρος του διατάγματος προκήρυξης των γενικών βουλευτικών εκλογών. Αμφότερες απορρίφθηκαν ως απαράδεκτες⁵⁷, επειδή κρίθηκε ότι μπορεί να επιληφθεί αποκλειστικά διαφορών που ανακύπτουν λόγω έλλειψης προσόντων ή συνεπεία παραβάσεων της εκλογικής νομοθεσίας. Παρά το γεγονός ότι στερούνταν, όπως έγινε δεκτό, *δικαιοδοσίας*, το Εκλογοδικείο δεν θα διστάσει να εξετάσει, παρεμπιπτόντως και στην ουσία του, τον λόγο της ένστασης που εντοπίστηκε στη μη δημοσίευση του προσβληθέντος διατάγματος τριάντα, τουλάχιστον,

⁵⁵ Η εκδίκαση και η έκδοση αποφάσεων που κρίνουν στην ουσία τους ενστάσεις προϋποθέτει την ύπαρξη *ενεργού Βουλής*. Συνεπώς, αν κατά την εκδίκασή της και έως την έκδοση απόφασης από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο η Βουλή διαλυθεί, εκλείπει το αντικείμενό της και γι' αυτό η δίκη κηρύσσεται περαιωμένη. Βλ. αντί πολλών, την απόφαση 12/2012, ΕΔΔΔΔ 1/2013, σελ. 62 επ.

⁵⁶ Για τελευταία φορά το φθινόπωρο του 2013 μετά τη δολοφονία πολίτη στο Κερατσίνι. Βλ. Θ. Ξηρό, *Η πλήρωση κενούμενης έδρας*, ό.π., σελ. 9 επ. και, ιδίως, 14 επ.

⁵⁷ Στις αποφάσεις του 4/1912 και 1/1930 σε: Αθ. Ράικο, *Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον*, ό.π., σελ. 98 επ.

ημέρες πριν από την ψηφοφορία. Πρόκειται για ζήτημα αναγόμενο, κατεξοχήν, στα εξωτερικά στοιχεία της πράξης. Επειδή αποδείχθηκε ότι η δημοσίευση είχε λάβει χώρα εντός της συνταγματικά καθορισμένης προθεσμίας, ο συγκεκριμένος λόγος απορρίφθηκε ως ανυπόστατος.

3. Η προκήρυξη των εκλογών ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου

Τέσσερις διαδοχικές φορές στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 ζητήθηκε η ακύρωση των προεδρικών διαταγμάτων, κατά σειρά, για την προκήρυξη των αναπληρωματικών εκλογών στη βασική εκλογική περιφέρεια Β΄ Αθηνών⁵⁸, καθώς επίσης των γενικών βουλευτικών εκλογών της 10^{ης} Οκτωβρίου 1993⁵⁹, της 22^{ης} Σεπτεμβρίου 1996⁶⁰ και της 9^{ης} Απριλίου 2000⁶¹. Κρίνοντας τις, έξι συνολικά, ενστάσεις που υποβλήθηκαν ενώπιόν του το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο δέχθηκε, κατά πλειοψηφία στην πρώτη⁶² και ομόφωνα στις λοιπές⁶³, ότι δεν έχει μεν τη δικαιοδοσία να τα ακυρώσει, μπορεί όμως, εξετάζοντας το κύρος των βουλευτικών εκλογών, να ελέγξει, *παρεμπιπτόντως*, τη νομιμότητά τους μόνον ως προς τα *εξωτερικά της στοιχεία*. Σε όλες τις υποθέσεις η ετυμηγορία υπήρξε απορριπτική⁶⁴.

⁵⁸ Πρόκειται για το π.δ. 83/1992 (Α΄ 38).

⁵⁹ Πρόκειται για το π.δ. 352/1993 (Α΄ 151).

⁶⁰ Πρόκειται για το π.δ. 263/1996 (Α΄ 194).

⁶¹ Πρόκειται για το π.δ. 97/2000 (Α΄ 80).

⁶² Στην απόφαση 23/1993, ΤοΣ 1/1994, σελ. 169 επ. Τέσσερα (4) μέλη της σύνθεσης δέχθηκαν, επαναλαμβάνοντας την κρίση του Εκλογοδικείου, ότι «το διάταγμα προκηρύξεως των εκλογών, ως πράξη κυβερνητική, διαφεύγει εντελώς από τον έλεγχο νομιμότητας». Η γνώμη τους επικράτησε στην απόφαση 21/1993, σε: Αθ. Ράικο, *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών και των Ευρωβουλευτικών εκλογών, Δ΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου*, 1993, σελ. 13.

⁶³ Στις αποφάσεις 31/1994, ΤοΣ 4/1993, σελ. 882 επ., 50, ΕΔΔΔΔ 2/2000, σελ. 270 επ., και 74/1997, σε: Αθ. Ράικο, *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 22^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, Στ΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου*, 1999, σελ. 40, 46, ΕΔΔΔΔ 3/2003, σελ. 549 επ. και 47/2000, ΕΔΔΔΔ 3/2003, σελ. 550 επ.

⁶⁴ Την ίδια τύχη, επειδή κρίθηκε ότι οι προβαλλόμενοι λόγοι δεν ανάγονται σε εκλογικές παραβάσεις, είχε και η ένσταση για την ακύρωση του π.δ. 87/1999 (Α΄ 45), με το οποίο προκηρύχθηκαν οι Ευρωπαϊκές εκλογές του 1999. Υποστηρίχθηκε ότι «εκδόθηκε υπό αντισυνταγματικό πλαίσιο, ρητά μνημονεύόμενο στο προοίμιο-σκεπτικό του, πάσχει κατά το στοιχείο αυτό της εξωτερικής νομιμότητας και είναι αντισυνταγματικό και καθαυτό παράνομο, κατά το ρητό μέρος του και κατά την παράλειψη μνείας του πολέμου ως κρίσης, στην οποία η χώρα από της 24.03.99 είχε εμπλακεί ποικιλότροπα και ιδίως στρατιωτικά, με την παράλειψη της οφειλόμενης συνταγματικά, απαγόρευσης της διέλευσης ξένων στρατευμάτων από το έδαφος της Ελληνικής Επικράτειας προς συμμετοχής τους σε επιθετικό πόλεμο...». Βλ. την απόφαση 36/1999, σε: Αθ. Ράικο, *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 9^{ης} Απριλίου 2000, Ζ΄ Συμπλήρωμα του Δικονομικού, Εκλογικού Δικαίου*, 2003, σελ. 34-35 σημ. 12.

- 31 Σε κάθε ελάχισονα πρόταση του αντίστοιχου δικανικού συλλογισμού οριοθέτησε τα στοιχεία της με αναφορά στο, κατά περίπτωση, πραγματικό. Συγκεκριμένα, στην απόφαση 23/1993⁶⁵ το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο δέχθηκε ότι δεν αφορούν τα εξωτερικά στοιχεία της νομιμότητας, κατά σειρά, η *ύπαρξη κενής έδρας*, επειδή δεν είχε διαταχθεί δικαστικά η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα πριν τη δημοσίευση του προεδρικού διατάγματος προκήρυξης της αναπληρωματικής εκλογής, η *διεξαγωγή* της για την πλήρωση μίας μόνον έδρας και η *παραίτηση του συνόλου των αναπληρωματικών* πριν ορκιστούν, προκειμένου να εξυπηρετηθούν πολιτικά παίγνια. Εξάλλου, στις αποφάσεις 50⁶⁶ και 74/1997 αναγνωρίζεται ότι αποτελεί εξωτερικό στοιχείο νομιμότητας η ημερομηνία διεξαγωγής της ψηφοφορίας και σύγκλησης της νέας Βουλής, όχι όμως και η αναφορά ως λόγου διάλυσής της της αποκατάστασης της τάξης. Δεν ανήκει, επίσης, σε αυτά η *μη αναγραφή* στο προεδρικό διάταγμα του εθνικού θέματος εξαιρετικής σημασίας, καθώς αρκεί η διατύπωσή του στη Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου ακόμη και όταν δεν μνημονεύεται το φύλλο δημοσίευσής της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως⁶⁷. Τέλος, στην απόφαση 31/1994⁶⁸ η απόρριψη της ένστασης για δικονομικό λόγο, δεν είχαν ονοματιστεί στο δικόγραφο της εκείνοι στην ανακήρυξη των οποίων θα επιδρούσε η αποδοχή, δεν επέτρεψε τη διατύπωση σχετικής κρίσης.
- 32 Σε άλλη νομική βάση προσβλήθηκε το προεδρικό διάταγμα διάλυσης της Βουλής και προκήρυξης των εκλογών της 7^{ης} Μαρτίου 2004⁶⁹. Η ένσταση κατά του κύρους του απορρίφθηκε, ομόφωνα, με την απόφαση 30/2004⁷⁰. Δεν αμφισβητήθηκαν τα στοιχεία της εξωτερικής του νομιμότητας, αφού πληρούνταν στο σύνολό τους⁷¹. Προβλήθηκε,

Απορριπτική ήταν, επίσης, η απόφαση 6/2015, η οποία έκρινε την ένσταση κατά του π.δ. 58/2014 (Α΄ 101) για την προκήρυξη των Ευρωπαϊκών εκλογών του 2014, επειδή κρίθηκε ότι πληροί τα στοιχεία της εξωτερικής του νομιμότητας, όπως καθορίζονται στην παρ. 3 του άρθρου 1 του ν. 4255/2014. Δηλαδή, περιλαμβάνει την ημέρα και την ώρα της ψηφοφορίας, την πρόταση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Εσωτερικών, καθώς επίσης εκδόθηκε τριάντα, τουλάχιστον, ημέρες πριν από τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας.

⁶⁵ Βλ. ΤοΣ 1/1994, σελ. 169 επ.

⁶⁶ Βλ. ΔιΔικ 2/1998, σελ. 432 επ.

⁶⁷ Τα ίδια επαναλαμβάνονται στις αποφάσεις του 46, ΕΔΔΔΔ 3/2003, σελ. 549 επ., και 47/2000, ΕΔΔΔΔ 3/2003, σελ. 550 επ., 8/2008.

⁶⁸ Βλ. ΤοΣ 4/1995, σελ. 882 επ.

⁶⁹ Πρόκειται για το π.δ. 48/2004 (Α΄ 40).

⁷⁰ Βλ. ΔιΔικ 5/2005, σελ. 1070 επ., και ΕΔΔΔΔ 1/2005, σελ. 53 επ.

⁷¹ Το προσβαλλόμενο προεδρικό διάταγμα υπογραφόταν από τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου που συνεδρίασε με νόμιμη απαρτία, και σε αυτό αφενός γινόταν αναφορά στην πρόταση της κυβέρνησης που διαθέτει την εμπιστοσύνη της Βουλής, καθώς επίσης στην προκήρυξη των εκλογών εντός τριάντα (30) ημερών από τη διάλυση και τη σύγκληση της νέας Βουλής εντός της ίδιας προ-

εν πρώτοις, ότι η έκδοση της προσαλλόμενης πράξης δεν ήταν νόμιμη, επειδή ο πρωθυπουργός είχε παραιτηθεί από την ηγεσία του πολιτικού κόμματος της κυβερνητικής πλειοψηφίας. Ωστόσο, ο λόγος κρίθηκε, ορθά, αβάσιμος αφού, παρά την παραίτηση, είχε παραμείνει στη θέση του ως επικεφαλής του Υπουργικού Συμβουλίου. Την ίδια ακριβώς τύχη, δηλαδή την απόρριψη, θα έχει και ο δεύτερος λόγος της ένστασης. Απορρίφθηκε, επειδή κρίθηκε ότι η απουσία του Υπουργού Εξωτερικών από τη συνεδρίαση που αποφάσισε την αιτιώδη διάλυση της Βουλής και της υπογραφής του από το σχέδιο του προεδρικού διατάγματος δεν το κατέστησαν ανυπόστατο. Τέλος, ο ισχυρισμός για *καταχρηστική έκδοση* του προεδρικού διατάγματος⁷² προκήρυξης των γενικών βουλευτικών εκλογών της 14^{ης} Οκτωβρίου 2009⁷³ κρίθηκε στην απόφαση 16/2010⁷⁴, προεκόντως, ως απαραδέκτως προβαλλόμενος.

4. Η αναπληρωματική εκλογή και η διάθεση τηλεοπτικού χρόνου

Η απόφαση 1288/1992 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας⁷⁵ πρέπει να θεωρηθεί *μοναδική*. Ο μείζων σχηματισμός του επιλήφθηκε, λόγω της μεγάλης σημασίας της υπόθεσης, για να κρίνει αίτηση ακυρώσεως του πολιτικού κόμματος με την επωνυμία «Οικολόγοι Ελλάδας». Προσαλλόμενη δεν υπήρξε γραπτή πράξη της διοίκησης, αλλά η προφορική άρνηση του Υπουργού Προεδρίας της Κυβερνήσεως να διαθέσει δωρεάν ραδιοτηλεοπτικό χρόνο, προκειμένου να αναπτύξουν τις θέσεις τους κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου τα πολιτικά κόμματα στην αναπληρωματική εκλογή της 5^{ης} Απριλίου 1992 για την πλήρωση κενής έδρας στη βασική εκλογική περιφέρεια της Β' Αθηνών. Υπενθυμίζεται ότι την προτίμηση του εκλογικού σώματος διεκδίκησε μόνον το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα. Η επίλυση της διαφοράς θα δώσει την ευκαιρία στο Δικαστήριο να διατυπώσει ενδιαφέρουσες και πρωτότυπες, υπό την έννοια ότι ακούγονταν για πρώτη φορά, σκέψεις ως προς τη *δωρεάν δημόσια προβολή* και την ερμηνεία μιας *παραγνωρισμένης συνταγματικής εκλογικής ρύθμισης*, στην οποία η επιστήμη δεν είχε επιδείξει την οφειλόμενη προσοχή.

θεσμίας, αφετέρου δε στο προοίμιό του αναγραφόταν η Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου, στην οποία μνημονεύονταν και το εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας.

⁷² Επειδή, κατά σειρά, η προσφυγή στις εκλογές ανακοινώθηκε με τηλεοπτικό διάγγελμα, δεν κατονομάστηκε το εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας στην Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου, το προεδρικό διάταγμα εκδόθηκε έπειτα από τέσσερις ημέρες και ο πρωθυπουργός παραιτήθηκε και, γι' αυτό, έπρεπε να εκκινήσει η διαδικασία των διερευνητικών εντολών.

⁷³ Πρόκειται για το π.δ. 127/2009 (Α' 174).

⁷⁴ Βλ. ΕΔΔΔΔ 3/2011, σελ. 319 επ.

⁷⁵ Βλ. Υπεράσπιση 2/1992, σελ. 746 επ., και ΤοΣ 1/1994, σελ. 163 επ.

- 34 Η επιλογή του Δικαστηρίου να δικάσει στην ουσία την αίτησή του επέβαλε να την κρίνει παραδεκτή, δηλαδή να θεωρήσει την *προσβαλλόμενη προφορική άρνηση εκτελεστή*. Δέχθηκε, κατά πλειοψηφία και με την επίκληση της νομολογίας του, ότι οι προφορικές πράξεις είναι δεκτικές προσβολής, εφόσον αποδεικνύονται. Τις ζητούμενες αποδείξεις τις βρίσκει σε δημόσιες δηλώσεις του Πρωθυπουργού και των οργάνων του Υπουργείου Προεδρίας στη Βουλή ή στον Τύπο. Ερμηνεύοντας την παρ. 2 του άρθρου 15 Σ., υπό το πρίσμα των άρθρων 5 παρ. 1, 14 παρ. 1 και 29 παρ. 1, και το άρθρο 51 Σ., η πλειοψηφία της Ολομέλειας δέχθηκε ότι και στις αναπληρωματικές εκλογές το κράτος *υποχρεούται να εξασφαλίζει* σε όλα τα *πολιτικώς υποστατά* πολιτικά κόμματα, ακόμη και σε όσα δηλώνουν ότι δεν θα συμμετάσχουν στη διαδικασία, *ικανό χρόνο* για να παρουσιάσουν τις πολιτικές τους θέσεις στο εκλογικό σώμα. Μπορεί πάντως να λαμβάνονται υπόψη οι *ιδιομορφίες* κάθε αναπληρωματικής εκλογής⁷⁶, ώστε, κατ' εφαρμογή της αρχής της *αναλογικής ισότητας*, να προκρίνονται τα πρόσφορα μέσα χωρίς να ματαιώνεται η εκπλήρωση της υποχρέωσης⁷⁷.
- 35 Σε μια απόφαση που ανακύπτει ζήτημα εντοπίζεται στην αναπληρωματική εκλογή δεν θα μπορούσε να ξεφύγει της δικαστικής κρίσης η παρ. 2 του άρθρου 53 Σ. Αναγνωρίζει, εν πρώτοις, ότι αποτελεί *τρόπο πλήρωσης* κενούμενων βουλευτικών εδρών, κρίνει όμως ότι η συνταγματική του κατοχύρωση δεν υποχρεώνει τον κοινό νομοθέτη να το θεσπίσει, προφανώς εννοεί ότι δεν οφείλει να τον καταστήσει προκρινόμενο, αλλά προς τούτο του *καταλείπεται ευχέρεια*. Αντιθέτως, είναι υποχρεωμένος να μην προκηρύξει αναπληρωματική εκλογή κατά το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου, εφόσον οι κενές έδρες είναι λιγότερες των εξήντα (60). Τέλος, επειδή οι δύο εκλογές, γενικές και αναπληρωματική, διαφοροποιούνται μεταξύ τους αποκλειστικά στον αριθμό των βουλευτών που αναδεικνύονται, η αναπληρωματική εκλογή υπόκειται στις συνταγματικές αρχές που διέπουν την άσκηση του δικαιώματος της ψήφου και διεξάγεται υπό τους ίδιους όρους των γενικών βουλευτικών εκλογών.

⁷⁶ Ως τέτοιες αναφέρονται στην απόφαση ο αριθμός των προς πλήρωση εδρών και των εγγεγραμμένων εκλογέων, η ύπαρξη τοπικής εμβέλειας ραδιοηλεκτρονικών μέσων και οι ετεροδημότες που πρόκειται να ψηφίσουν.

⁷⁷ Δεκαπέντε (15) μέλη της σύνθεσης με αποφασιστική και ένας (1) πάρεδρος με συμβουλευτική ψήφο έκριναν ότι οι αρχές που διέπουν τις γενικές βουλευτικές εκλογές δεν ισχύουν στις αναπληρωματικές, επειδή δεν οδηγούν σε ανανέωση ολόκληρης της Βουλής και έχουν, γι' αυτό, ιδιαίτερο χαρακτήρα, ενώ ένα (1) μέλος με αποφασιστική γνώμη δέχθηκε ότι η αρχή της ισότητας κατά την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν επιβάλλει να παρέχεται σε όλα τα κόμματα ίση δυνατότητα πρόσβασης στα ραδιοηλεκτρονικά μέσα.

V. Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΤΑΞΗΣ

Το ενδιαφέρον του άρθρου 53 Σ. εντοπίζεται σε ζητήματα σχετικά με τη ζωή της Βουλής. Οργανώνεται, εν πρώτοις, η, εν γένει, διαδικασία ανάδειξης της νέας σύνθεσής της, όταν η λαϊκή αντιπροσωπεία συμπληρώνει τη συνταγματικά καθορισμένη τετραετή θητεία της. Κατοχυρώνεται, επίσης, ο κανόνας της λειτουργίας της σε *πλήρη σύνθεση* και οργανώνεται η συμπλήρωση των βουλευτικών εδρών που κενώνονται κατά τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. Ρυθμίζονται, τέλος, η *παράτασή* της και η ανάκληση, άλλως η αναβίωση, της Βουλής που έχει διαλυθεί, αμφοτέρωθεν αποκλειστικά σε περίπτωση πολέμου και εωσότου τελειώσει. Πρόκειται για ύλη που χρήζει ασφαλώς ρύθμισης σε διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος, η πλειονότητα όμως των ζητημάτων που τη συνθέτουν δεν αποκτά, συνήθως, επικαιρότητα.

1. Η βουλευτική περίοδος και η διάρκειά της (παρ. 1)

Στα δημοκρατικά πολιτεύματα η σύνθεση των αντιπροσωπευτικών σωμάτων *ανανεώνεται περιοδικά* με την προσφυγή στη λαϊκή ετυμγορία, προκειμένου τα μέλη τους να περιβληθούν με την άμεση λαϊκή νομιμοποίηση. Επαναλαμβάνοντας την πάγια επιλογή του συνόλου των Συνταγμάτων και των «συνταγματικών» κειμένων που ίσχυσαν κατά καιρούς στη χώρα μας, ο συνταγματικός νομοθέτης *δεν καθορίζει τη διάρκεια ζωής της Βουλής*, αλλά της θητείας των βουλευτών. Συγκεκριμένα, προβλέπει ότι εκλέγονται για τέσσερα συνεχή έτη με αφετηρία υπολογισμού τους την ημέρα διεξαγωγής των εκλογών⁷⁸. Επειδή το αντιπροσωπευτικό σώμα συγκροτείται από τα μέλη του, η ζωή της Βουλής και, αντίστοιχα, η θητεία των βουλευτών ως προς τη διάρκειά της πρέπει, καταρχήν, να συμπίπτουν και αμφοτέρες να ολοκληρώνονται στα τέσσερα έτη. Τούτο δεν ισχύει όμως και για το πέρας τους, όταν επέρχεται πρόωρα. Πράγματι, με τη συμπλήρωση της τετραετίας αμφοτέρες, ζωή και διάρκεια, τερματίζονται. Ωστόσο, στην περίπτωση που εκλείψει βουλευτής ή για προσωπικούς ή για πολιτικούς ή για λόγους υγείας διακοπεί πρόωρα η θητεία του, η εξέλιξη ουδεμία επίδραση ασκεί στη ζωή της Βουλής· συνεχίζεται εωσότου συμπληρωθεί.

Η τετραετία είναι η συνταγματικά ορισμένη, ρητά ή ερμηνευτικά, *μέγιστη*⁷⁹ διάρκεια 38

⁷⁸ Εξαίρεση από τον κανόνα αποτελεί η έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα, οι λόγοι επιβολής της οποίας ορίζονται, περιοριστικά, στα άρθρα 55 παρ. 2 και 57 Σ. και πρέπει να ερμηνεύονται στενά. Βλ. αντί άλλων τις αποφάσεις 1 και 2/1992 (σε: Αθ. Ράικο, *Δ' Συμπλήρωμα*, ό.π., σελ. 213) του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου.

⁷⁹ Με μοναδική εξαίρεση την παράτασή της στην περίπτωση του πολέμου και καθόλη τη διάρκειά του. Βλ. αμέσως παρακάτω υπό 3.

της θητείας των βουλευτών και, αντιστοίχως, της ζωής της Βουλής. Εκκινεί την ημέρα διεξαγωγής της ψηφοφορίας και τερματίζεται με τη συμπλήρωσή της. Δεν αποκλείεται πάντως, τούτο συνιστά τον κανόνα στη μεταπολιτευτική συνταγματική μας ιστορία⁸⁰, η ζωή της Βουλής να διακόπτεται πρόωρα με τη διάλυσή της. Μπορεί να επέλθει ανά πάσα στιγμή και συναρτάται ευθέως με τις πολιτικές εξελίξεις ή τις επιλογές και το σχεδιασμό της θητεύουσας κυβέρνησης. Προκαλείται, εν πρώτοις, με πρόταση της κυβέρνησης που έχει λάβει και διατηρεί την ψήφο εμπιστοσύνης για να ανανεωθεί η λαϊκή εντολή, προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας⁸¹. Τη Βουλή μπορεί, επίσης, να διαλύσει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, όταν έχουν παραιτηθεί ή καταψηφιστεί δύο κυβερνήσεις και η σύνθεσή της δεν εξασφαλίζει την κυβερνητική σταθερότητα⁸². Πρόωρος τερματισμός της ζωής της επέρχεται, τέλος, όταν εξαρχής ή οποτεδήποτε στη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου ανακύψει ανάγκη εξεύρεσης βιώσιμου κυβερνητικού αλλά δεν είναι δυνατή η ανάδειξή του από τις τάξεις της (θητεύουσας Βουλής)⁸³. Το διάταγμα για την προεδρική διάλυση της Βουλής και τον τερματισμό της θητείας της, όταν ο πρωθυπουργός ή, αντιστοίχως, το Υπουργικό Συμβούλιο αρνηθούν να το προσυπογράψουν, δεν υπόκειται στον κανόνα

⁸⁰ Βλ. Θ. Ξηρό, *Η διάλυση της δέκατης όγδοης μεταδικτατορικής Βουλής*, ό.π.

⁸¹ Πρόκειται για την αποκαλούμενη κυβερνητική και αιτιώδη διάλυση της Βουλής (άρθρο 41 παρ. 2 Σ.). Βλ. αντί πολλών, Γ. Παπαδημητρίου, *Η διάλυση της πρώτης μεταδικτατορικής Βουλής*, 1978, σελ. 41 επ.· Α. Δημητρόπουλο, *Η διάλυση της Βουλής*, 1992, σελ. 81 επ.· Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τόμος Β΄, 1993, σελ. 237 επ.· Αθ. Ράικο, *Συνταγματικό Δίκαιο. Οργανωτικό Μέρος II*, 2018, σελ. 85 επ.· Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2020, σελ. 287 επ.· Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, 2021, σελ. 627 επ.· Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2021, σελ. 623 επ.· Γ. Πινακίδη, *Η διάλυση της Βουλής κατά το άρθρο 41 παρ. 2 του Συντάγματος στο πλαίσιο του σύγχρονου κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Θεωρητικά θεμέλια μιας εναλλακτικής ερμηνευτικής προσέγγισης*, ΤοΣ 3/2021, σελ. 859 και, ιδίως, σελ. 879 επ.· και Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2022, σελ. 623 επ.

⁸² Πρόκειται για την αποκαλούμενη και προεδρική διάλυση της Βουλής (άρθρο 41 παρ. 1 Σ.). Βλ. αντί πολλών, Γ. Παπαδημητρίου, *Η διάλυση της πρώτης μεταδικτατορικής Βουλής*, ό.π., σελ. 41 επ.· Α. Δημητρόπουλο, *Η διάλυση της Βουλής*, ό.π., σελ. 81 επ.· Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 237 επ.· Αθ. Ράικο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 85 επ.· Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 287 επ.· Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 627 επ.· Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 623 επ. και Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 623 επ.

⁸³ Πρόκειται για υποχρεωτική διάλυση της Βουλής (άρθρα 37 παρ. 2-3 και 38 παρ. 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 84 παρ. 2 επ. Σ.). Βλ. αντί πολλών, Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 240 επ.· Αθ. Ράικο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 85 επ.· Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 287 επ.· Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 627 επ.· Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 621 επ. και Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 619.

της προσυπογραφής⁸⁴. Τέλος, η Βουλή δεν μπορεί να διαλυθεί *πριν συγκληθεί* στην Α΄ τακτική της σύνοδο και *συγκροτηθεί* σε σώμα⁸⁵. Ο χρόνος που απαιτείται προς τούτο καθορίζει την ελάχιστη διάρκεια της ζωής της. Η συγκρότηση προϋποθέτει την εκλογή του προεδρείου και λαμβάνει χώρα την επομένη της πανηγυρικής ορκωμοσίας των βουλευτών. Γι' αυτό, αποκαλείται, όπως έχει επικρατήσει στην πράξη, «*Βουλή της μίας ημέρας*» και τέτοια υπήρξε τον Μάιο του 2019⁸⁶ και το Μάιο του 2023⁸⁷.

Η αφετηρία και το πέρας της ζωής της Βουλής ορίζουν και οριοθετούν τη *βουλευτική περίοδο*⁸⁸. Πρόκειται για το χρονικό διάστημα στη διάρκεια του οποίου υπάρχει και λειτουργεί, ασκώντας τις αρμοδιότητές της με βασικές τη νομοθέτηση και τον κοινοβουλευτικό έλεγχο. Η σημασία τους επιβάλλει και τα δύο να έχουν τη χρονική τους αναφορά κατά τρόπο που *δεν επιδέχεται αμφισβήτηση* και με *πλήρη απόδειξη*. Η αφετηρία τοποθετείται, όπως και για τους βουλευτές, στην ημέρα διεξαγωγής της

⁸⁴ Άρθρο 35 παρ. 2 περίπτ. γ΄ Σ. Για τον κανόνα της προσυπογραφής βλ., αντί πολλών, Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 366 επ.· Αθ. Ράικο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 58· Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 344 επ.· Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 565 επ.· Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 424 επ. και Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 704 επ.

⁸⁵ Βλ. Αρ. Μάνεση, «Ακύρωση της νωπής λαϊκής εντολής η μη συγκρότηση της Βουλής», στον τόμο: του ιδίου, *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη 1980-2000*, II, 2007, σελ. 719 επ.· Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 246· και Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 623. Η διάλυση της Βουλής πριν από τη σύγκληση και τη συγκρότησή της σε σώμα δεν είναι δυνατή, κατά την κρατούσα άποψη, επειδή αφενός δεν μπορεί να λειτουργήσει, αν και υπάρχει από την εκλογή της, και έτσι ματαιώνεται η δυνατότητά της να ασκήσει τις αρμοδιότητές της ως όργανο της πολιτείας, κατά παράβαση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας και του δικαιώματος του βουλευτή να ορκιστεί και να αναλάβει τα καθήκοντά του, αφετέρου δε μόνο με συγκροτημένη σε σώμα Βουλή μπορεί να διαπιστωθεί η οριστική αδυναμία της να δώσει ψήφο εμπιστοσύνης, «τεχνικά», τέλος, δεν είναι δυνατή και η ανάκληση του διατάγματος προκήρυξης των εκλογών κατά το μέρος του που αναφέρεται η σύγκληση της νέας Βουλής σε δήλη ημέρα. Αντίθετος ο Αθ. Ράικος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 89-90), ο οποίος θεωρεί ότι η συγκρότηση της Βουλής δεν είναι αυτοσκοπός και η λαϊκή κυριαρχία δεν προσβάλλεται από την πρόωρη αλλά από την αυθαίρετη διάλυση, ανεξάρτητα από τον χρόνο που γίνεται.

⁸⁶ Βλ. Θ. Ξηρό, *Ο σχηματισμός της κυβέρνησης σε περιβάλλον συναινετικού κοινοβουλευτισμού. Οι ρυθμιστικές δυνατότητες της Προέδρου της Δημοκρατίας στο Σύνταγμα και τη μεταπολιτευτική πρακτική*, ΔιΔικ 5/2023, σελ. 720 και τις εκεί σημ.

⁸⁷ Βλ. *Idem*, *Συνταγματικό-Κοινοβουλευτικό Χρονικό (Απρίλιος-Ιούνιος 2023)*, [e-ΠΟΛΙΤΕΙΑ 7/2023](#), σελ. 403.

⁸⁸ Βλ. αντί πολλών, Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 208· Αθ. Ράικο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 770 επ.· Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 242 επ.· Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 495 επ.· Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 581 επ.· και Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 583.

ψηφοφορίας στις γενικές Βουλευτικές εκλογές που προκηρύσσονται. Εξάλλου, το πέρας αναγράφεται στο ρυθμιστικό προεδρικό διάταγμα με το οποίο, κατά περίπτωση, διαπιστώνεται η λήξη της (βουλευτικής περιόδου) ή διαλύεται η Βουλή και στον τίτλο του περιλαμβάνεται ρητή μνεία⁸⁹. Με αυτό διατάσσεται, επίσης, η διενέργεια των εκλογών, για την ακρίβεια και παρά τη ρητή συνταγματική διατύπωση, η διεξαγωγή της ψηφοφορίας ενός τριάντα (30) ημερών από τη δημοσίευσή του και η σύγκληση της νέας Βουλής σε τακτική σύνοδο σε άλλες τριάντα (30) ημέρες⁹⁰. Ο λόγος που επιφέρει τον τερματισμό της ζωής της Βουλής, αρκεί η αναφορά στη συνταγματική διάταξη και στην κυβερνητική αιτιώδη διάλυση στην Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου, καθώς επίσης οι ημερομηνίες της ψηφοφορίας και σύγκλησης της Βουλής, αμφότερες εντός της συνταγματικά αποκλειστικής προθεσμίας, συγκροτούν τα εξωτερικά στοιχεία της νομιμότητας του ρυθμιστικού προεδρικού διατάγματος. Όπως γίνεται δεκτό στη νομολογία⁹¹, η συνδρομή τους ελέγχεται, παρεμπιπτόντως, από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο κατά την εξέταση του κύρους του. Η παράλειψη κάποιου ή η παραβίαση των προθεσμιών συνιστούν βάσιμους λόγους αποδοχής της σχετικής ένστασης και ακύρωσή του ως μη νόμιμου.

2. Η αναπληρωματική εκλογή (παρ. 2)

- 40 Η εκφρασμένη προτίμηση του εκλογικού σώματος στο πρόσωπο υποψηφίου και η, συνεπεία της, εκλογή του στη Βουλή εμπεριέχει, καταρχήν, την εντολή να παραμείνει στην αιρετή θέση και να *εξαντλήσει την τετραετή θητεία* του. Δεν αποκλείεται πάντως ο ίδιος να αποφασίσει, για πολιτικούς ή για προσωπικούς λόγους⁹², τον τερματισμό

⁸⁹ Δηλαδή, κατά περίπτωση, στη λήξη της βουλευτικής περιόδου, οπότε στο προσίμιο του ρυθμιστικού προεδρικού διατάγματος προτάσσεται η αναφορά στην παρ. 1 του άρθρου 53 Σ. [Βλ. για τη μοναδική περίπτωση που συμπληρώθηκε η τετραετής ζωή της Βουλής τον Ιούνιο του 1989, το π.δ. 329/1989 (Α΄ 151)], ή στη διάλυση [για τις πρόσφατες τον Απρίλιο και τον Μάιο του 2023, βλ. τα π.δ. 45 (Α΄ 99) και 71/2023 (Α΄ 122)].

⁹⁰ Οι συνταγματικοί ορισμοί εξειδικεύονται στο άρθρο 31 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 25 του ν. 4648/2019. Βλ. παραπάνω υπό III.1.

Όταν το επιβάλλουν οι μετεκλογικές εξελίξεις, η ημερομηνία σύγκλησης της νέας Βουλής μπορεί να μετακινηθεί, προκειμένου να επιταχυνθούν οι διαδικασίες για την προσφυγή είτε σε νέες εκλογές είτε να εκκινήσει νωρίτερα η ανάγνωση των προγραμματικών δηλώσεων και η παροχή ψήφου εμπιστοσύνης. Τούτο συνέβη μεταπολιτευτικά με τα π.δ. 456/1993 (Α΄ 190), 76/2015 (Α΄ 118) και 66/2023 (Α΄ 117).

⁹¹ Βλ. αμέσως παραπάνω υπό IV.3.

⁹² Υποβάλλοντας την παραίτησή του με την κατάθεση γραπτής δήλωσης στον Πρόεδρο της Βουλής, η οποία ανακοινώνεται, καταχωρείται στα πρακτικά της οικείας συνεδρίασης και δεν ανακαλείται

της πριν συμπληρωθεί η συνταγματικά καθορισμένη διάρκειά της⁹³. Επειδή η Βουλή πρέπει να λειτουργεί με *πλήρη σύνθεση*⁹⁴, η θέση του είναι αναγκαίο να μην μείνει κενή. Αν και η πλήρωσή της ανάγεται σε στιγμή πέραν της κατά χρόνον ρυθμιζόμενης στην εκλογική νομοθεσία ύλης, αποτελεί αναπόσπαστο θεματικά αντικείμενο των ορισμών της⁹⁵.

Στο μεσοπόλεμο προβλέπονταν αποκλειστικά η προσφυγή σε νέα (αναπληρωματική) εκλογή και η ψηφοφορία της διεξάγονταν εντός σαράντα πέντε (45) ημερών⁹⁶. Εξάλλου, την πρώτη μεταπολεμική περίοδο η κενή θέση πληρούνταν από τον πρώτο αναπληρωματικό του ίδιου συνδυασμού στην ίδια βασική εκλογική περιφέρεια· αν δεν υπήρχε, η έδρα καταλαμβάνονταν από τον πρώτο αναπληρωματικό του συνδυασμού με το μεγαλύτερο υπόλοιπο αχρησιμοποίητων ψήφων στην οικεία μείζονα εκλογική περιφέρεια και, ελλείψει αυτού, από τον πρώτο αναπληρωματικό του συνδυασμού με το μεγαλύτερο υπόλοιπο αχρησιμοποίητων ψήφων στην Επικράτεια⁹⁷. Επειδή ενδεχομένως αναγνωρίστηκε ότι η διεύρυνση του κύκλου των δικαιούχων πάσχει συνταγματικότητας, πρωτίστως προς την κατεύθυνση της αντιπροσώπευσης, η πλήρωση της κενής θέσης περιορίστηκε στους αναπληρωματικούς του ίδιου συνδυασμού στην ίδια βασική εκλογική περιφέρεια⁹⁸. Στην τελευταία τροποποίηση της εκλογικής νομοθεσίας πριν την επιβολή της δικτατορίας του 1967⁹⁹, εισάγονται δύο, διαδοχικές, διαδικασίες, η *αναπλήρωση* και, αν δεν αποδώσει καρπούς, η *αναπληρωματική εκλογή*. Δηλαδή, η ρύθμιση θα λάβει τη μορφή με την οποία απαντάται στο ισχύον δίκαιο. Συγκεκριμένα, βουλευτική έδρα που κενώνεται για οποιοδήποτε λόγο κατά τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου πληρούται από τους αναπληρωματικούς του ίδιου συνδυασμού στην

41

(άρθρα 60 παρ. 2 Σ. και 5 παρ. 1 ΚτΒ). Η υποβολή της δεν είναι δυνατό να τεθεί σε καθεστώς αποδοχής ούτε τελεί υπό έγκριση και μάλιστα μετά από έλεγχο των λόγων που την προκαλούν.

⁹³ Τούτο συμβαίνει, επίσης, όταν ο βουλευτής εκλείπει.

⁹⁴ Η απόλυτη και η αυξημένη-ειδική πλειοψηφία για τη λήψη σημαντικών αποφάσεων από την Ολομέλεια υπολογίζεται, κατά κανόνα, επί του όλου αριθμού των Βουλευτών.

⁹⁵ Από τον εκλογικό νόμο του 1877 έως και εκείνον του 1926 η αναπληρωματική εκλογή αποτελούσε τη μοναδική ακολουθητέα διαδικασία για την πλήρωση βουλευτικής έδρας που κενώνονταν στη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. Βλ. Ν. Ν. Σαρίπολο, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, ό.π., σελ. 323· και Α. Τσιμπλνίδη, *Οι επαναληπτικές εκλογές στη Β' εκλογική περιφέρεια Αθηνών*, ΤοΣ 18/1992, σελ. 490-491.

⁹⁶ Άρθρα 107 του β.δ. 3824/24-25.01.1929 (Α' 27) και 111 του π.δ. της 10-12.01.1935 (Α' 12).

⁹⁷ Άρθρο 128 του β.δ. της 09.08.1951.

⁹⁸ Άρθρα 136 του β.δ. της 13-14.01.1956 (Α' 21), 137 του β.δ. της 10-12.04.1958 (Α' 51) και 137 του β.δ. 531/1961 (Α' 130).

⁹⁹ Άρθρο 94 του β.δ. 592/1963 (Α' 163).

ίδια βασική εκλογική περιφέρεια, καλούνται κατά τη σειρά ανακήρυξής τους από τον πρόεδρο της Βουλής, και μόνον όταν δεν υπάρχουν ή ο αριθμός τους έχει εξαντληθεί προκηρύσσεται αναπληρωματική εκλογή¹⁰⁰.

- 42 Από τις νομοθετημένες διαδικασίες, *ευθεία αναφορά* σε διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος διαθέτει μόνον η αναπληρωματική εκλογή. Ο συνταγματικός νομοθέτης, ακολουθώντας την πεπατημένη προκατόχων του, απαγορεύει την προκήρυξη της κατά το τελευταίο έτος της βουλευτικής περιόδου¹⁰¹, εφόσον οι κενές έδρες δεν είναι περισσότερες από το ένα πέμπτο (1/5) του όλου αριθμού των βουλευτών, δηλαδή δεν υπερβαίνουν τις εξήντα (60)¹⁰². Τότε η Βουλή συνεχίζει, κατ' εξαίρεση, να λειτουργεί και να αποφασίζει νομίμως, δίχως να βρίσκεται σε πλήρη σύνθεση¹⁰³. Εξ αντιδιαστολής συνάγεται ότι σε κάθε άλλη περίπτωση, η πλήρωση των κενούμενων εδρών καθόλη τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου είναι *υποχρεωτική*¹⁰⁴ και επιβάλλεται να ολοκληρωθεί κατά προτεραιότητα¹⁰⁵. Η αναπληρωματική εκλογή συνιστά παρέκκλιση από

¹⁰⁰ Άρθρο 104 παρ. 1 και 2 του π.δ. 26/2012. Από την αναπληρωματική διακρίνεται η επαναληπτική εκλογή, η οποία διενεργείται, αποκλειστικά, σε όσες περιπτώσεις προβλέπεται ειδικά στην εκλογική νομοθεσία (άρθρο 102 του π.δ. 26/2012). Προκηρύσσεται όταν: α) Η ψηφοφορία σε ένα εκλογικό τμήμα δεν έγινε για οποιοδήποτε λόγο, β) ακυρωθεί η εκλογή για παραβίαση των διατάξεων του νόμου ή για πλημμέλειες είτε στο σύνολο είτε σε κάποια τμήματα βασικής εκλογικής περιφέρειας, και γ) ακυρωθεί η εκλογή για παράβαση που επιφέρει μεταβολή στις βασικές εκλογικές περιφέρειες, με βάση τις οποίες έγινε η εκλογή. Με την εξαίρεση της περίπτωσης β) η ετυμγορία που θα εκφραστεί δεν ασκεί επίδραση στο σύνολο των ψήφων των συνδυασμών και στο ποσοστό τους σε όλη την Επικράτεια, όπως καθορίστηκαν από την Ανώτατη Εφορευτική Επιτροπή.

¹⁰¹ Προφανώς το ημερολογιακό. Δεδομένου ότι η τακτική σύνοδος διαρκεί, κατ' ελάχιστον, πέντε (5) μήνες (άρθρο 64 παρ. 2 εδάφ. α' Σ.), η απαγόρευση προσφυγής σε αναπληρωματική εκλογή μπορεί να καταλάβει και χρονικό διάστημα εντός της τρίτης τακτικής συνόδου και, ενδεχομένως, κατά τη λειτουργία των Τμημάτων Διακοπής των Εργασιών της Βουλής που ακολουθούν τη λήξη της.

¹⁰² Άρθρο 53 παρ. 2 Σ.

¹⁰³ Τούτο επιτάσσει η ratio της συνταγματικής ρύθμισης, όπως συνάγεται από την ιστορική και την τελεολογική ερμηνεία της, δηλαδή η αποφυγή προσφυγής σε αναπληρωματική εκλογή σε χρόνο κοντά στη λήξη της βουλευτικής περιόδου ή την προκήρυξη των εκλογών. Στην περίπτωση που βουλευτικές έδρες παραμείνουν κενές, δεν θα μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα ότι οι πλειοψηφίες για τη λήψη απόφασης δεν θα υπολογίζονται επί του όλου αριθμού των βουλευτών, όταν τούτο ορίζεται συνταγματικά.

¹⁰⁴ Βλ. αντί άλλων, Π. Παραρά, *Σύνταγμα 1975-Corpus, II, άρθρα 51-80*, 1985, σελ. 55-56· και Α. Τσιμπληνίδη, *Οι επαναληπτικές εκλογές*, ό.π., σελ. 497.

¹⁰⁵ Μεταξύ της διαπίστωσης της αδυναμίας να πληρωθεί κενούμενη βουλευτική έδρα με βάση τα αποτελέσματα της τελευταίας εκλογικής αναμέτρησης και της προσφυγής σε αναπληρωματική εκλογή, εάν τούτη προβλέπεται, ο χρόνος αναμονής της προκήρυξής της δεν επιτρέπεται να υπερβεί τον εύλογο και απολύτως αναγκαίο για την ολοκλήρωση των απαραίτητων διαδικασιών που θα οδηγήσουν στην

την αρχή της *ολικής ανανέωσης* της Βουλής¹⁰⁶, αφού ενεργείται σε μία ή σε ορισμένες και πάντως σε περιορισμένο αριθμό βασικών εκλογικών περιφερειών και όχι στο σύνολο τους στην Επικράτεια. Η «συνταγματοποίησή» της, ακόμη και αν την κατοχυρώνει με τη μορφή απαγόρευσης, νομιμοποιεί την παρέκκλιση και απαντά πειστικά στις αιτιάσεις που θα μπορούσαν εγερθούν και να την αμφισβητήσουν. Αντιθέτως, *δεν της εξασφαλίζει* το προβάδισμα έναντι της αξιοποίησης των αναπληρωματικών βουλευτών για την πλήρωση κενής έδρας. Ο κοινός νομοθέτης διατηρεί, όπως έγινε δεκτό¹⁰⁷, την *ευχέρεια* και δεν οφείλει να προκρίνει την αναπληρωματική εκλογή. Την όποια επιλογή του μπορεί, καταρχήν, να διαμορφώνει ελεύθερα και δεν υποχρεούται να καταλήξει τελικά σε μία και μόνον ακολουθητέα διαδικασία¹⁰⁸. Η προκρινόμενη πρέπει πάντως διασφαλίζει τη γνήσια, δηλαδή να μην αλλοιώνει, την ήδη *εκφρασμένη λαϊκή θέληση*¹⁰⁹. Τούτο φαίνεται να το εγγυάται η αξιοποίηση των αναπληρωματικών¹¹⁰. Με την εξαίρεση περιορισμένων και εντοπισμένων ορισμών¹¹¹, για τα λοιπά ζητήματα της αναπληρωματικής εκλογής που αναφέρονται στην προκήρυξη και την ενέργειά τους *εφαρμόζονται ανάλογα* οι διατάξεις της εκλογικής νομοθεσίας¹¹². Όπως μάλιστα

43

έκδοση του σχετικού προεδρικού διατάγματος, προσαυξημένος το πολύ κατά τριάντα ημέρες, δηλαδή τη συνταγματικά καθορισμένη περίοδο εντός της οποίας διεξάγεται η ψηφοφορία.

¹⁰⁶ Βλ. Ν. Ν. Σαρίπολο, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, ό.π., σελ. 321-322 και τις εκεί σημ.· Π. Παραρά, *Σύνταγμα 1975*, ό.π., σελ. 55· Αθ. Ράικο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 551 επ.· και Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 185.

¹⁰⁷ Στην απόφαση 1288/1992. Βλ. αμέσως παραπάνω υπό IV.4.

¹⁰⁸ Η ρητή αναφορά της συνταγματικής διάταξης στη διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής «*όταν απαιτείται κατά νόμο*» συνηγορεί, ερμηνευτικά, στην παραδοχή ότι η πάγια, επί μισό ακριβώς αιώνα, επιλογή του κοινού νομοθέτη στις δύο διαδοχικές διαδικασίες είναι καθόλα συνταγματικά επιτρεπτή.

¹⁰⁹ Σύμφωνα με τη δεύτερη ισότιμη συνιστώσα τη θεμελιώδους εκλογικής αρχής του άρθρου 52 Σ. (βλ. την Ερμηνεία υπό V.2-4. Εν προκειμένω, η ισχύς της επεκτείνεται και σε στιγμές κατά τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου που συνδέονται με την έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, όπως είναι και η πλήρωση βουλευτικής έδρας που κενώνεται.

¹¹⁰ Με την προσφυγή σε αναπληρωματική εκλογή, όταν δεν υπάρχουν ή εξαντληθεί ο αριθμός τους, εκφράζεται νέα λαϊκή ετυμγορία, ενδεχομένως διαφορετική από αυτήν που είχε καθορίσει την κατανομή των βουλευτικών εδρών. Γι' αυτό, η επιλογή μεταξύ των αναπληρωματικών ευρύτερων χωρικών εκλογικών ενότητων, όταν εξαντληθούν οι διαθέσιμοι στην οικεία βασική εκλογική περιφέρεια, όπως είχε ισχύσει μεταπολεμικά για περιορισμένο χρόνο και ισχύει για τις έδρες Επικρατείας (άρθρο 3 παρ. 6 του π.δ. 26/2012) ανταποκρίνεται πληρέστερα στην ανόθευτη έκφραση της λαϊκής θέλησης.

¹¹¹ Άρθρο 104 παρ. 3 εδάφ. α' πρότ. 1 του π.δ. 26/2012. Σε αυτό ρυθμίζονται ο αριθμός των υποψηφίων, η κατανομή των εδρών και η συμμετοχή στην αναπληρωματική εκλογή των ειδικών εκλογέων. Βλ. αμέσως παραπάνω υπό III.1.

¹¹² Άρθρο 104 παρ. 3 εδάφ. α' πρότ. 2 επ. του π.δ. 26/2012. Οι ρυθμίσεις του εφαρμόζονται και στην

έχει νομολογηθεί¹¹³, η διαδικασία της πλήρωσης κενής έδρας διεξάγεται βάσει των αρχών που διέπουν την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και υπό τους όρους των γενικών βουλευτικών εκλογών, τα δε όργανα του κράτους υποχρεούνται να εφαρμόσουν σε όλη του έκταση, το, συνταγματικό και το νομοθετικό, πλαίσιο διεξαγωγής των εκλογών και να εξασφαλίσουν, ακόμη και στα πολιτικά κόμματα που δηλώνουν ότι δεν θα συμμετάσχουν στην αναπληρωματική εκλογή ικανό χρόνο για να παρουσιάσουν από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα τις πολιτικές τους θέσεις στο εκλογικό σώμα.

- 44 Η προσφυγή στην αναπληρωματική εκλογή για την πλήρωση κενής θέσης βουλευτή απαιτεί να μην υπάρχουν αναπληρωματικοί βουλευτές του ίδιου συνδυασμού στην ίδια βασική εκλογική περιφέρεια ή να έχει εξαντληθεί ο αριθμός τους. Το ενδεχόμενο στην πρώτη περίπτωση πρέπει να θεωρείται ακραίο και εντοπίζεται σε πολιτικά κόμματα με μικρή απήχηση στις τάξεις του εκλογικού σώματος. Αντιθέτως, η εξάντληση του αριθμού των ανακηρυχθέντων αναπληρωματικών είναι, συνήθως, αποτέλεσμα μεθόδευσης για την εκτέλεση ειλημμένης πολιτικής απόφασης, προκειμένου να προκληθεί η προσφυγή σε αναπληρωματική εκλογή. Τούτο συνέβη τον Απρίλιο του 1992 για την πλήρωση κενής βουλευτικής έδρας στη βασική εκλογική περιφέρεια Β΄ Αθηνών¹¹⁴. Εξάλλου, τη δημόσια συζήτηση απασχόλησαν το φθινόπωρο του 2013 διαδοχικές δηλώσεις των βουλευτών του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή, απειλώντας να προκαλέσουν την επαναλαμβανόμενη, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία με στόχο την τεχνητή επικαιροποίησή της¹¹⁵. Τέλος, η διαδικασία πλήρωσης κενής θέσης βουλευτή Επικρατείας ενεργοποιήθηκε μεταπολιτευτικά μία και μόνη φορά στη Βουλή που αναδείχθηκε από την εκλογική αναμέτρηση της 17^{ης} Νοεμβρίου 1974¹¹⁶.

επαναληπτική εκλογική αναμέτρηση μετά την ακύρωση της εκλογής, εξαιτίας της έλλειψης νομίμων προσόντων, ανακηρυχθέντος βουλευτή (άρθρο 104 παρ. 4 του π.δ. 26/2012).

¹¹³ Στην απόφαση 1288/1992. Βλ. αμέσως παραπάνω υπό IV.4.

¹¹⁴ Βλ. Α. Τσιμπλνίδη, *Οι επαναληπτικές εκλογές*, ό.π., σελ. 489 επ. · και Γ. Αναστασιάδη, *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας*, 1993, σελ. 157 επ. Οι δεκαοκτώ (18) αναπληρωματικοί του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος κλήθηκαν από τον Πρόεδρο της Βουλής Αθ. Τσαλδάρη να καταλάβουν την κενωθείσα θέση μετά την έκπτωση του Δ. Τσοβόλα με την απόφαση 71/17.01.1992 του Ειδικού Δικαστηρίου, αλλά κανείς τους δεν αποδέχθηκε. Απαιτήθηκε ένας και πλέον μήνας, από την 21^η Ιανουαρίου έως την 27^η Φεβρουαρίου 1992, εωσότου υποβάλλουν όλοι τις παραιτήσεις τους και αυτές καταχωρηθούν στα πρακτικά των συνεδριάσεων της Ολομέλειας. Δηλαδή, ουσιαστικά αρνήθηκαν να αναλάβουν καθήκοντα σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 5 ΚτΒ. Βλ. το σημείο δ) του προοιμίου του π.δ. 83/1992.

¹¹⁵ Για το ζήτημα και τις προτάσεις αντιμετώπισής τους, βλ. Θ. Ξηρό, *Η πλήρωση κενούμηνες έδρας*, ό.π., σελ. 14 επ.

¹¹⁶ Ο Μ. Στασινόπουλος, ένας από τους εννέα (9) ανακηρυχθέντες βουλευτές Επικρατείας της Νέας

3. Η παράταση της βουλευτικής περιόδου, η αναστολή των εκλογών και η «αναβίωση» της διαλυθείσας Βουλής (παρ. 3)

Επαναλαμβάνοντας, επί λέξει, διάταξη που περιλαμβάνεται πρώτη φορά στα «συνταγματικά» κείμενα του 1968 και του 1973, ο Καταστατικός Χάρτης της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας κατοχυρώνει, ρητά, την *παράταση* της τετραετούς βουλευτικής περιόδου και την *αναστολή* της διενέργειας γενικών βουλευτικών εκλογών. Ρυθμίζεται, επίσης, η τύχη της Βουλής που έχει διαλυθεί, *ανακαλείται* αυτοδικαίως ή, με τη διατύπωση του επικράτησε στο μοναδικό ιστορικό προηγούμενου της περιόδου του Εθνικού Διχασμού, *αναβιώνει*. Η παράταση, η αναστολή και η ανάκληση ή η αναβίωση τερματίζονται με τη λήξη του πολέμου. Σε μια εποχή που η ένοπλη βία ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής έχει τεθεί εκτός της διεθνούς νομιμότητας και οι διεθνείς σχέσεις αναπτύσσονται στο πλαίσιο διμερών ή πολυμερών συμφωνιών υπό την «αιγίδα» διεθνών οργανισμών, η πρωτοβουλία του συνταγματικού νομοθέτη το 1975 θεωρείται, μάλλον, *παρωχημένη* και οι επιλογές του έχουν, πλέον, καταστεί στην πράξη γράμμα νεκρό και πάντως κενό.

Δημοκρατίας, εκλέχθηκε στο τέλος του ίδιου έτους προσωρινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας και παραιτήθηκε από τη βουλευτική ιδιότητα. Τον αντικατέστησε ο, δέκατος και τελευταίος υποψήφιος και ήδη ανακηρυχθείς αναπληρωματικός, Κ. Τσάτσος, ο οποίος ένα περίπου έτος αργότερα θα εκλεγεί πρώτος Πρόεδρος της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. Ελλείψει άλλων αναπληρωματικών στον συνδυασμό ενεργοποιήθηκε η δεύτερη, κατά σειρά, νομοθετημένη διαδικασία για την πλήρωση της κενωθείσας θέσης, δηλαδή η επιλογή από τους αναπληρωματικούς της βασικής εκλογικής περιφέρειας, όπου ο συνδυασμός είχε το μεγαλύτερο υπόλοιπο [βλ. Β. Βολουδάκη, «Εκλογικές τεχνικές και εκλογικά συστήματα. Κριτική στο σχέδιο νόμου για την κατάργηση του "σταυρού προτίμησης"», στον τόμο: του ίδιου, *Επίκαιρα συνταγματικά ζητήματα (Άρθρα 1974-1982)*, 1983, σελ. 130 σημ. 27]. Το ζήτημα απασχόλησε και το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους μετά την υποβολή δύο ερωτημάτων από τη Διεύθυνση Εκλογών του Υπουργείου Εσωτερικών. Το πρώτο της 21^{ης} Ιουνίου 1975 εντοπίστηκε στον καθορισμό του αρμοδίου, μεταξύ του Υπουργείου, της Ανώτατης Εφορευτικής Επιτροπής ή του Πρωτοδικείου Αθηνών, οργάνου για να υποδείξει τον καλούμενο να καταλάβει την κενή έδρα Επικρατείας, ενώ στο δεύτερο της 30^{ης} Ιουνίου 1975 τέθηκε το ερώτημα, αν η ανακήρυξη μετά τη διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής αφορά μόνον εκείνον που πλειοψηφεί ή και τους λοιπούς υποψηφίους, τον πρώτο ως βουλευτή και, αντίστοιχα, τους άλλους ως αναπληρωματικούς. Με την (αδημοσίευτη) Γνωμοδότηση 521/1975 το Α' Τμήμα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους αποφάνθηκε, ομόφωνα, ότι η αρμοδιότητα ανήκει στον Πρόεδρο της Βουλής, ο οποίος ενεργεί στο πλαίσιο της τεθείσας σε γνώση του από το Υπουργείο Εσωτερικών απόφασης ανακήρυξης αναπληρωματικών βουλευτών. Εξάλλου, στην όμοια 541/1975 της Ολομέλειας (Διακοπών), επίσης ομόφωνα, έγινε δεκτό ότι στην αναπληρωματική εκλογή για την πλήρωση κενούμενης έδρας η ισχύουσα, τότε, νομοθεσία δεν προέβλεπε την ανακήρυξη αποτυχόντων υποψηφίων, αλλά μόνον εκείνου του υποψηφίου που επικράτησε και, γι' αυτό, καταλαμβάνει την κενή έδρα. Το πλήρες κείμενο των Γνωμοδοτήσεων είναι αναρτημένο στο [δικτυακό τόπο](#) του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

- 46 Κοινός τόπος και *sine qua non* όρος για την εφαρμογή της διάταξης είναι ο πόλεμος. Υπό τις επικρατούσες διεθνώς και στο εσωτερικό συνθήκες, ιδίως τις νομικές, *δεν αρκεί απλώς η επίκλησή του*. Πρέπει να διαθέτει τα επιτρεπόμενα χαρακτηριστικά και να έχει κηρυχθεί σύμφωνα με τη συνταγματικά καθορισμένη διαδικασία. Η απαίτηση η Ελλάδα, ακολουθώντας τους γενικά παραδεδεγμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου, να επιδιώκει, μεταξύ άλλων, την εμπέδωση της ειρήνης και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των κρατών¹¹⁷, αποκλείει άνευ ετέρου και δεν επιτρέπει, με αναφορά σε διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος, για την εφαρμογή της διάταξης τον *επιθετικό* πόλεμο και την *παράνομη χρήση* ένοπλης βίας εναντίον ξένου κράτους. Αντιθέτως, απαιτείται, συνταγματικά, ο πόλεμος να είναι *αμυντικός*. Δηλαδή, προσφυγή στην ένοπλη βία, αποκλειστικά, κατά την άσκηση του δικαιώματος στην άμυνα. Σε κάθε περίπτωση, ο πόλεμος πρέπει να κηρύσσεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ως διεθνή παραστάτη της χώρας, με την έκδοση του σχετικού διατάγματος¹¹⁸.
- 47 Η βουλευτική περίοδος μπορεί να παραταθεί, όταν *δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί*. Συνεπώς, πρέπει να βρίσκεται σε εξέλιξη κατά την κήρυξη του πολέμου, δηλαδή πριν από την έκδοση του ρυθμιστικού προεδρικού διατάγματος λήξης της, προκήρυξης των γενικών βουλευτικών εκλογών και σύγκλησης της νέας Βουλής στην πρώτη Τακτική της Σύνοδο. Αν μεσολαβεί έως τότε ικανός χρόνος, το ζήτημα της παράτασης μπορεί να απασχολήσει τη δημόσια συζήτηση ή τον πολιτικό σχεδιασμό, θα τεθεί όμως επισήμως με την όμοια πράξη του Προέδρου της Δημοκρατίας στην οποία αποφασίζεται η συνέχιση της ζωής της θητεύουσας Βουλής¹¹⁹. Η διατύπωση της συνταγματικής διάταξης επιτρέπει να υποστηριχθεί η άποψη ότι η παράταση δεν αποτελεί ευχέρεια ή δυνατότητα, αλλά συνιστά τη, μάλλον, *αυτονόητη εξέλιξη* σε περίπτωση του πολέμου¹²⁰. Το τέλος της παράτασης συμπίπτει με τη λήξη του, αμφότερα «τυποποιούνται» σε, διαδοχικά, προεδρικά διατάγματα που εκδίδονται την

¹¹⁷ Όπως προβλέπεται ρητά στην παρ. 2 του άρθρου 2 Σ.

¹¹⁸ Το οποίο υπόκειται μάλιστα στον κανόνα της προσωπογραφής (άρθρο 36 παρ. 1, σε συνδυασμό με την παρ. 1 του άρθρου 35 Σ.).

¹¹⁹ Η παράταση, αν και ερείδεται στον πόλεμο η λήξη του οποίου δεν είναι εκ των προτέρων γνωστή, θεωρείται σκόπιμο και ορθό να καθορίζεται συγκεκριμένα. Δηλαδή, να καθορίζεται, συγκεκριμένα και ρητά, η διάρκειά της. Αν είναι απαραίτητη η ανανέωση της παράτασης, εκδίδεται κάθε φορά νεότερη όμοια πράξη.

¹²⁰ Όπως ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση της λήξης της βουλευτικής περιόδου. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα εκδώσει το ρυθμιστικό προεδρικό διάταγμα, στο προοίμιο του οποίου αναγράφονται, μεταξύ άλλων, η πράξη κήρυξης του πολέμου και η πρότ. 1 της παρ. 3 του άρθρου 53 Σ. Παρά τη σιωπή του συνταγματικού νομοθέτη, πρέπει να προσωπογράφεται από το Υπουργικό Συμβούλιο.

ίδια ημέρα¹²¹. Για προφανείς λόγους, ακολουθεί χρονικά εκείνο που διαπιστώνει τη λήξη της βουλευτικής περιόδου.

Παράταση της βουλευτικής περιόδου δεν χωρεί όταν η Βουλή έχει διαλυθεί. Αν και η διατύπωση υποδηλώνει, κατά νομική ακριβολογία, τον πρόωρο τερματισμό της ζωής της, είναι ορθότερο να γίνει δεκτό ότι *εμπεριέχει* και τη *διάλυση*, κατά νομική ακριβολογία τη λήξη της θητείας της λαϊκής αντιπροσωπείας, που επέρχεται ως αυτονόητη κατάληξη της συμπλήρωσης της τετραετούς διάρκειάς της (βουλευτικής περιόδου). Ο πόλεμος, μόνον όμως ως *απειλή*, μπορεί να αποτελέσει, επίσης, εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας για την αντιμετώπιση του οποίου η κυβέρνηση ζητά την ανανέωση λαϊκής εντολής. Η διάλυση συντελείται και η λήξη διαπιστώνεται με την έκδοση του ρυθμιστικού προεδρικού διατάγματος, με το οποίο διατάσσεται και η διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών. Ο πόλεμος, ως νομικό γεγονός, επιφέρει την αναστολή τους με την έκδοση νέου όμοιου¹²². Όταν οι εκλογές ανασταλούν, ανακαλείται, αυτοδικαίως, η Βουλή που έχει διαλυθεί¹²³. Αναβιώνει, μοιραία, και η

¹²¹ Είναι σκόπιμο και συστηματικά ορθότερο, λόγω της σχέσης προηγούμενου-επόμενου που συνδέει τον πόλεμο και τη λήξη της βουλευτικής περιόδου, να μην «τυποποιηθούν» στο ίδιο προεδρικό διάταγμα.

¹²² Τούτη τη φορά στο προοίμιό του θα αναγράφονται η πράξη κήρυξης του πολέμου, η πράξη προκήρυξης των εκλογών που η διενέργειά τους αναστέλλεται και η πρότ. 2 της παρ. 3 του άρθρου 53 Σ. Η διάρκεια της αναστολής δεν είναι απαραίτητο, ούτε άλλωστε τούτο θα ήταν, καταρχήν, αντικειμενικά δυνατόν, να ορίζεται ρητά, αρκεί η γενικόλογη σύνδεσή της με τον πόλεμο. Παρά τη σιωπή του συνταγματικού νομοθέτη, το προεδρικό διάταγμα προσυπογράφεται, κατά περίπτωση, από τον πρωθυπουργό ή το Υπουργικό Συμβούλιο.

¹²³ Αν και αυτοδίκαιη, η ανάκληση πρέπει να περιβληθεί τον έγγραφο τύπο, η ταυτότητα δε του πραγματικού και του λόγου νομικού επιτρέπει, αν δεν επιβάλλει κιάλας, την κανονιστική ένταξη της στο ρυθμιστικό προεδρικό διάστημα της αναστολής των γενικών βουλευτικών εκλογών. Έτσι, τυποποιείται συνταγματικά η διαδικασία που γνωρίσαμε με τη «Βουλή των Λαζάρων» την περίοδο 1917-1920. Με το βασιλικό διάταγμα της 29.06.1917 ανακλήθηκε το όμοιο της 29.10.1915 και «αναβίωσε» η Βουλή που αναδείχθηκε στις γενικές βουλευτικές εκλογές της 31.03.1915 και είχε διαλυθεί την 29.10.1915. Πρόκειται για, δυστυχώς όχι τη μόνη, σοβαρή παραβίαση του Συντάγματος από μια κυβέρνηση που καλύπτονταν πίσω από την επαναστατική της ιδιότητα. Βλ. Αρ. Μάνεση, *Συνταγματικόν Δίκαιον*, 1967, σελ. 225 επ.

Συναφής αλλά διακριτή θεματικά, είναι η σύγκληση της Βουλής αφενός, όταν έχει διαλυθεί, για να αποφασίσει, με την ειδική πλειοψηφία των τριών πέμπτων (3/5) του όλου αριθμού των βουλευτών, αν συντρέχει λόγος εκλογής νέου Προέδρου της Δημοκρατίας, στην περίπτωση που η αδυναμία του θτεύοντος να ασκήσει τα καθήκοντά του παρατείνεται πέραν των τριάντα (30) ημερών (άρθρο 34 παρ. 2 πρότ. 1 Σ.), αφετέρου δε όταν έχει διαλυθεί η Βουλή ή έληξε η βουλευτική περίοδος και εντός δέκα πέντε (15) ημερών, προκειμένου να εγκρίνει το διάταγμα, με το οποίο τίθεται σε εφαρμογή ο νόμος για την κατάσταση πολιορκίας (άρθρο 48 παρ. 2 και 3 Σ.).

τερματισθείσα βουλευτική περίοδος. Αμφότερες, δηλαδή αναστολή και ανάκληση τελειούνται με τον *τυπικό τερματισμό* του πολέμου. Το προεδρικό διάταγμα που τον κηρύσσει ακολουθεί νέο όμοιο ρυθμιστικό, στο οποίο διαπιστώνεται η λήξη της βουλευτικής περιόδου, διατάσσεται η διενέργεια γενικών βουλευτικών εκλογών εντός τριάντα (30) ημερών και η σύγκληση της νέας Βουλής εντός άλλων τριάντα (30) ημερών.

VI. ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

1. Η συμπλήρωση και η παράταση της βουλευτικής περιόδου

- 49 Από τα ζητήματα που συνθέτουν τη ρυθμιζόμενη στο άρθρο 53 Σ. ύλη το πρώτο και το τρίτο, κατά τη σειρά της συνταγματικής τους παράθεσης, δεν εγείρουν σοβαρό ερμηνευτικό προβληματισμό. Αμφότερα στη μακρά πορεία των πενήντα σχεδόν ετών της ισχύος του Συντάγματος του 1975 δεν έχουν, ουσιαστικά απασχολήσει, με μια εξαίρεση, την επικαιρότητα. Η Βουλή να αφέθηκε να συμπληρώσει την τετραετή της θητεία της μόνον τον Ιούνιο του 1989, ενώ το ενδεχόμενο του πολέμου και των συνεπειών του στη ζωή του αντιπροσωπευτικού σώματος, όταν οδεύει προς τη συμπλήρωση της μέγιστης διάρκειά της, παραμένει απλώς θεωρητικό.
- 50 Η λήξη της βουλευτικής περιόδου είναι χρονικά, εκ των προτέρων, γνωστή και γι' αυτό ευχερής ο προγραμματισμός της εκλογικής διαδικασίας. Θα μπορούσε, λοιπόν, να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης η μείωση των τριάντα ημερών από την προκήρυξη των εκλογών εντός των οποίων διεξάγεται η ψηφοφορία και της ισόχρονης, υπολογιζόμενης από την τελευταία, προθεσμίας για τη σύγκληση της νέας Βουλής. Ωστόσο, η προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία είναι πρόωρη και δεν επιτρέπει την άνετη χρονική εκτέλεση των προπαρασκευαστικών πράξεων της εκλογής. Η οργάνωση διακριτών διαδικασιών αναλόγως του ακολουθητέου τύπου προκήρυξης αποβαίνει στην πράξη πολυτελής. Εξάλλου, η οργάνωση της παράτασης της βουλευτικής περιόδου, της αναστολής των γενικών βουλευτικών εκλογών και της, αυτοδίκαιης, ανάκλησης διαλυθείσας Βουλής, υπό την προϋπόθεση του πολέμου, δεν απλώς εξαιρετική, πιθανολογείται, σφόδρα, ότι η συνταγματική διάταξη δεν πρόκειται, υπό τη συνήθη πορεία των πραγμάτων, να τύχει εφαρμογής.

2. Η Βουλή σε πλήρη σύνθεση

- 51 Η λαϊκή κυριαρχία, δηλαδή το θεμέλιο κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος, εκφράζεται περιοδικά στις εκλογές. Με την προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία αναδεικνύονται τα μέλη των αντιπροσωπευτικών σωμάτων στο σύνολό τους. Η Βουλή, ως το μοναδικό

συλλογικό κρατικό όργανο που απολαμβάνει την άμεση λαϊκή νομιμοποίηση, οργανώνεται, λειτουργεί και, γενικότερα, ασκεί τις αρμοδιότητές της, καταρχήν, με πλήρη σύνθεση. Αλλά και η πλειοψηφία για τη λήψη απόφασης –απλή, απόλυτη και ειδική– υπολογίζεται με αναφορά ή με αναγωγή στον συνολικό αριθμό των βουλευτών. Ο συνταγματικός και ο εκλογικός νομοθέτης επιδεικνύουν, ανέκαθεν, ιδιαίτερη μέριμνα για την πλήρωση των εδρών που κενώνονται στη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. Διαφορετικά, έστω και σε οριακές περιπτώσεις, δυσχεραίνεται η διαμόρφωση της, κάθε φορά, απαιτούμενης συνταγματικά πλειοψηφίας, πρωτίστως σε σημαντικά ζητήματα στη λειτουργία του πολιτεύματος.

Όταν βουλευτική έδρα κενώνεται, η προσφυγή σε αναπληρωματική εκλογή δεν είναι πάντως υποχρεωτική. Πληρούται από τους ανακηρυχθέντες αναπληρωματικούς του ίδιου συνδυασμού στην ίδια βασική εκλογική περιφέρεια, μόνον αν δεν υπάρχουν ή ο αριθμός του έχει εξαντληθεί ενεργοποιείται το τοπικό εκλογικό σώμα. Η νωπή προτίμησή του καθορίζει τον υποψήφιο που καταλαμβάνει την κενή βουλευτική έδρα, δηλώνεται όμως σε διαφορετική χρονική στιγμή, διαφοροποιείται εκείνης που διαμόρφωσε το εκλογικό αποτέλεσμα στις γενικές βουλευτικές εκλογές και συνιστά στην πράξη αλλοίωση της εκφρασμένης λαϊκής θέλησης. Εξάλλου, αν βρισκόμαστε στο τελευταίο ημερολογιακό έτος της βουλευτικής περιόδου και οι κενές έδρες δεν ξεπερνούν τις εξήντα, δεν επιτρέπεται η προκήρυξη αναπληρωματικής εκλογής. Και μπορεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο, ακόμη και στην περίπτωση που μεθοδεύεται, να αποδεικνύεται στην πράξη εξαιρετικά σπάνιο, η εμφάνισή του θα έχει ως μόνη συνέπεια να απαιτείται για τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων η ειδική, συνταγματικά καθορισμένη, πλειοψηφία, υπολογιζόμενη επί του συνόλου των βουλευτών, αλλά να ψηφίζει υπολειπόμενος σημαντικά αριθμός του.

Η κενούμενη βουλευτική έδρα είναι ορθότερο να πληρούται υπό όρους και σε συνθήκες που κείνται, κατά το δυνατόν, εγγύτερα σε όσους επικρατούσαν κατά την ανάδειξη του υποψηφίου που, κατά πρώτον, την κατέλαβαν. Στις εν λόγω προδιαγραφές ανταποκρίνεται πληρέστερα η επιλογή από τους ανακηρυχθέντες αναπληρωματικούς του ίδιου συνδυασμού και στην ίδια βασική εκλογική περιφέρεια. Αντιθέτως, τούτο δεν συμβαίνει με την αναπληρωματική εκλογή, ανεξαρτήτως της στιγμής της προκήρυξής της, ως εφαρμοστέας διαδικασίας, όταν δεν επαρκεί η αναπλήρωση. Γι' αυτό, είναι σκόπιμη και συνταγματικά ορθότερη η αντικατάστασή της από άλλη, αφού απαιτείται να εξασφαλίζεται ότι το κενό θα πληρωθεί οπωσδήποτε. Ως προσφορότερη θεωρείται η επιστροφή στην προϊσχύσασα ρύθμιση. Δηλαδή, η επιλογή από τους ανακηρυχθέντες αναπληρωματικούς του

ίδιου συνδυασμού σε άλλη βασική εκλογική περιφέρεια, εντός της ίδιας διοικητικής ενότητας, στην οποία διαθέτει τη μεγαλύτερη εκλογική δύναμη. Δεν ότι οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν μόνον το έθνος, η πρωτοβουλία δεν συναντά νομικά εμπόδια, για την εκδήλωσή της αρκεί η τροποποίηση του εκλογικού νόμου και δεν θα απαιτηθεί η αναθεώρηση του Συντάγματος.